DISSERTATIO
DE ORIGENIS
HEXAPLIS,
ET
OCTAPLIS.

A P. DIONYSIO DE RIVIS
Ordinis Capucinorum.

CUM COROLLARIO
JOSEPHI MARIÆ SUARESIJ
EPISCOPI OLIM VASIONEN.
Vicarij Basilicæ S. Petri, & S. D. N. Assistentis.

De Psalterio Basilicæ Sancti Petri.

LUGDUNI,

Apud JOANNEM CERTE, in vico Mercatorio
sub signo sanctissimæ Trinitatis.

M. DC. LXXVI.

Eminentiss. & Reverendiss. Principi

CAROLO S. R. E. CARD. BARBERINO

ARCHIPRESBYTERO BASILICÆ S. PETRI

JOSEPHUS MARIA SUARESIUS
Episcopus olim Vasionen. Eminentiæ Suæ
ea in Basilica Vicarius;
Felicitatem.

EMINENTISSIME PRINCEPS.

ERSURAM ex alieno facere videor, dum has opellas Eminentiæ Vestræ offero, è quibus primam non è paupere ingenij mei penu, sed ex amici primæ ceræ copiosis flavissis prompsi: verum & illa debetur Eminentiæ Vestræ duplici nomine, auctoris scilicet ergo, & materiæ. Auctor fuit Dionysius de Rives Avenionensis, Ordinis S. Francisci Capucinorum, vir religiosus, qui à teneris unguiculis incubuit litterarum studio, tum Ordini S. Benedicti se addixerat in Cœnobio Psalmodiensi, quod situm est in ea parte Narbonensis Provinciæ, quæ Lant-Gothia vocitatur: mox arctius in-

stitutum professus in Patria, Theologiæ dedit operam, & linguæ Hebraïcæ, quàm egregiè calluit. Is autem Eminentiss. Card. Franciscum Barberinum Emin. V. Patruum Sacri Collegij Decanum, & S. Sedis Apostolicæ Vicecancellarium expertus est, & agnovit semper studiorum suorum fautorem, & ἐργοδιώκτην, ab eo in Urbem etiam evocatus, cui opus suum de voce Beresith Typis editum nuncupavit. Iure igitur ea de causa lucubratio hæc ad E.V. spectat, quæ per tanti Patrui vestigia gradiens ad Ecclesiæ decus magnis passibus contendit, & alterum exhibet se Mecænatem. Materia est Origenis, qui licèt Ecclesiæ stella fuerit caduca, interdum tamen lucere non desinit veluti lucerna in caliginoso loco; deque illius Hexaplis, & Octaplis Dissertatio, quæ cum ad me fuerit scripta, qui ab E.V. pendeo ex asse, ad E.V. in solidum pertinet; cúmque inibi agatur de Sacrorum Bibliorum Versionibus, & Basilica S. Petri Augustissima, & toto Terrarum Orbe veneranda, cui E.V. tam piè, prudentérque præsidet, Versionem suam antiquam retineat in Psalterio, fundus est totus, & integer E.V. Ea quippè de Versione Corollarium attexere sum ausus, marte quidem meo contextum, sed condecoratum acerrimo judicio doctissimique Canonici, & Theologi Marij Alterij, cujus memoria in benedictione est, & elegantissima Præfatione super illo Psalterio, quod ille publici juris fecit; & illustratum Notis Pereruditi Lucæ Holstenij. Cum itaque toties persenserim humanitatem E.V. minimè ambigo, quin clausos nemini ejus fontes, mihi nunc apertos esse velit, acceptúmque habeat, & gratum, quantulumcumque est istud, mei nunquam interituri obsequij monimentum.

ILLUS-

ILLUSTRISS. ET REVERENDISS. D.

D· IOSEPHOMARIÆ SUARESIO EPISCOPO VASIONENSI.

Frater Dionysius Avenionen. Capucinus S. P. D.

Illuſtriſſime & Reverendiſs. Præſul.

MIRARI ſatis non poſſum, dum dignitatem, & amplitudinem Dominationis Veſtræ conſidero, & ad tenuitatem meam oculos refero, mirari (inquam) ſatis non poſſum, undè tantus illius erga me affectus, tot & tanta erga me immeritum exiſtant beneficia, quæ ſi recenſere velim, deficiet calamus, & Epiſtola mea exitum invenire non poterit; ſed major ſtuporis occaſio ex ultima D. Veſtræ Epiſtola, præcipuè ex extrema illius clauſula, quà meum, cùm imperare poſſit, judicium petit circa Origenis Hexapla, vel Octapla, ſicut & Vaſioni jam anteà vivâ voce hoc idem à me petierat. Erubeſco, & tantis honoris & amoris indicijs obruor, & ideò ut deſiderio Veſtro, & debito meo ſatisfaciam, conſuetam meam in ſcribendo ſegnitiem vincam, & ex ignorantiæ meæ tenui penu depromam, non quod poſtulabit cauſa, ſed quod inopia mea ſuppeditabit.

Quæſtio ergo, quæ mihi tractanda proponitur, eſt; Utrum conveniat Hexapla Origenis Typis mandari, præcipuè Vaticanis. Certè etſi mihi curta ſupellex, & exigua copia, ſed tanta ſeges argumentorum ab hac materia ſubminiſtratur, ut facile eſſet longa oratione Veſtræ D. aures fatigare; immò ſi ſolum illius operis utilitates conſidero, infinita occurrent: Infinitæ enim propemodum ſunt illius utilitates, quas tamen, ne importunus ſim, ſilentio prætereo, & ne nimis diffluens moleſtus ſim, cancellos aliquos mihi præſcribam, extra quos non excurram, eóſque de natura rei, de qua nunc agitur, accipiam. Audio enim aliquos dicere: Bene eſt, utilis eſt Hexaplorum editio, ſed periculum eſt, ne ex illorum editione editionis Vulgatæ Bibliorum minuatur auctoritas. Cui rationi ùt occurram, tria plana facere cupio; primum, nullum ex hac editione Vulgatæ periculum; ſecundum, imò inde magnum Vulgatæ auxilium; tertium, ſi non typis mandentur Hexapla inde Vulgatæ timendum aliquod periculum, ſaltem apud hoſtes illius.

Primò, nullum ex hac editione periculum Vulgatæ. Editio Vulgata multorum ſæculorum commendatione venerabilis, in Concilio Tridentino Authentica declarata eſt, ita ut in controverſijs de fide, aut de moribus, nullum in ea poſſit ſubeſſe mendum, nullus error, nihil enim aſſerit, quod ſit negandum, nihil negat, quod ſit aſſerendum, ita ut illam rejicere quovis prætextu nemo audeat, vel præſumat; & ſi aliqua concertatio in Eccleſia circa fidem, aut mores naſceretur, uni autem parti faveret Vulgata, alteri autem textus Hebraïcus, aut Græcus, cùm è duabus contradictorijs una tantùm vera eſſe poſſit, illa tantùm vera eſſe poſſet, cui faveret textus Vulgatæ; falſa autem altera, quæ pro ſe textum Hebraïcum afferret, aut Græcum, ſi Vulgata contradiceret; eam enim eſſe mentem Concilij multi Doctores aſſerunt,

runt, quorum aliqui præſentes erant, dum hæc declarata ſunt : imò citatur ipſe Eminentiſſimus Cardinalis tit. S. Crucis in Hieruſalem, qui tunc in eo præſidebat Legatus, Marcellus Cervinus, deinde Papa : cum ergo hæc veritas auctoritate Concilij roborata,tantam Vulgatæ dederit auctoritatem, quænam editio prævalere poſſit, licèt aliquibus in vocibus à Vulgata diſcrepet?

Prodeat nunc in publicum editio Origenis,cui quævis atteſtetur auctoritas, hanc eſſe verè Editionem Origenis diligentiâ emendatam, & qualem dedit Origenes, nunquam illí prævalebit, quæ Eccleſiæ infallibili judicio,& inter homines ſupremâ auctoritate, & Spiritus Sancti dictamine authentica declarata eſt: illa quidem eſt pura, puta Originis editio, nihil additum, nihil detractum. Fidem faciant etiam hi, quibus credere tenemur, & de quorum fide dubitare temerarium eſt; ſed tantùm fidem facient eam eſſe Origenis; utrum autem benè, vel malè Origenes ſcripſerit? utrum ab omni errore libera ſit editio? nemo teſtabitur : Vulgatæ autem Eccleſia hocteſtimonium perhibet, nullum in ea ſubeſſe errorem; cur ergo timeat Eccleſia Origenis auctoritatem?

Præterea ſi ex aliquibus fragmentis Origenis timendum aliquid, tenebris ergo addicantur omnia Origenis Opera, æqualiter enim formidanda, varias enim verſiones continent æquè ac Hexapla, & omnia ab ipſo Origene emanarunt, non minùs quàm Hexaplorum fragmentum.

Si Vulgata timeat Origenis editionem, quæ fortè in aliquibus locis aliter loquitur, timeat ergo tot editiones Bibliorum linguâ Hebraïcâ, Arabicâ, Æthiopicâ, Græcâ, quæ ſæpiſſimè à Vulgata diſcrepare videntur, ad quarum tamen ſtudium Paulus V. Pontifex,in ſpeciali diplomate fideles adhortatur; nec timet,ne tot, ac tantæ varietates officiant Vulgatæ fidelitati.

Timeat tot Interpretum hujus ætatis libros, propè

infinitos, qui licèt verbis se Vulgatæ mordicùs adhærere profiteantur, & contra aliquos, pro Vulgatæ auctoritate etiam cum bile, & convicijs certent, omnes tamen, aut ferè omnes aliquibus in locis à Vulgatâ recedunt; nam cùm Textum Latinum secundùm phrasem, aut Textum alium exponere nequeunt, secundum originalem exprimunt, interpretationesq; afferunt, quæ nullo modo cum Vulgatâ, perfecté autem cùm originalibus congruunt; hoc tamen cùm apertè non audent dicere, ingeniosé dissimulant: & hoc pacto viri, qui speciali instituto suæ regulæ in Vulgatam jurarunt, & contra illam relinquentes acerrimè declamarunt, ad eumdem lapidem impingunt, & quod magis mirum est, omnes, aut ferè omnes tales sunt, & fortè à nemine deprehenditur.

Si timeat vulgata ab exiguo Hexaplorum fragmento, tollantur omnes versiones, Pagnini, Montani, Genebrardi, Felicis Pratensis, Joannis Campensis, Complutensis etiam editio, & infinitæ aliæ, quæ ita inter se, & à Vulgatâ variant, pereant omnes illæ, ut Vulgata in honore habeatur. Imò omnes Patrum libri nobis timendi; nullus enim est, qui non in aliquo à Vulgata differat: quòd si propterea timenda Origenis auctoritas, quid tanta nubes tot testium omni exceptione majorum, omnium scilicet Patrum, aut ferè omnium?

Nónne hoc sæculo circumfertur Libellus Francisci Lucæ Brugensis de Romanis Correctionibus factis in Biblijs Vulgatæ editionis, cui adjungitur aliud ejusdem Opusculum, cui titulus iste præfigitur, Romanæ Correctiones faciendæ in Biblijs, quando placuerit Summo Pontifici, ubi etiam legitur fragmentum Eminentissimi Cardinalis Bellarmini, ubi fatetur se cum alijs à Sede Apostolicâ ad correctionem Textus Vulgatæ deputatum, non omnia errata, quæ vitio Librariorum irrepserant, correxisse, sed tantùm præcipua; undè defectus

aliquis

aliquis Vulgatæ tribuitur, & tamen nullum inde periculum Vulgatæ.

Nónne habemus Editionem Septuaginta Interpretum auctoritate Sixti V. editam, quæ ita à Vulgata discrepat? nonne in ipsa in singulis Capitibus miræ notantur Editionum varietates, quas Flaminius Nobilis à varijs 70. Codicibus, & à Sanctis Patribus sumpsit? nec minus tamen in pretio est Vulgata.

Nonne vir ille doctus, cujus aliquod specimen Vestra mihi ostendit Dominatio, varietates omnes Patrum circa Textum Scripturæ dare intendit, nec inde timetur, etiamsi uno, quasi facto agmine, quidquid ex Patribus timendum Vulgatæ ita simul pugnare videatur?

Si Martyrologium Romanum legamus, clarè ibi videbimus Decembris 25. in supputatione annorum Christi, ipsum diversum esse à Vulgata, & in Annotationibus verbis expressis Eminentibus. Cardinalem Baronium profiteri Martyrologium sequi modum supputandi Septuaginta Interpretum, eúmque alijs præferre: ergo & Vulgatæ, quæ Textum Hebraïcum ita magis sequitur, & tamen nihil indè timetur Vulgatæ.

Nonne rideremus si illi ex antiquis Doctoribus, qui Antipodas esse negabant, idque asserere esse contra fidem affirmabant? nonne rideremus, inquam, si legeremus, aliquos ex ipsis simul pertimuisse mercatorum navigationes, ne contrarium aliquid hominibus detegeretur? sed si verum est, nihil timendum, si circa dubium omnis veritatis amator gaudet certior fieri, tandem veritatis manifestatio Ecclesiæ Catholicæ, nunquam timenda, sed semper amanda, quærenda, amplectenda, & omnibus communicanda: Cur ergo timeat Ecclesia, dum veritas aliqua de novo prodit in lucem?

Sed cur tot argumenta extra petuntur? ad ipsam Vulgatam totum contrahamus discursum, si varietas aliqua inter Vulgatam, & Hexapla alicujus periculi metum

esse suadeat, cùm tamen valdè inæqualis Vulgatæ, & Hexaplorum auctoritas sibi invicem opponetur, quid erit si ipsa Vulgata Vulgatæ comparetur, & aliqua varietas circa eumdem Textum in eadem Vulgata reperiatur? ejusdem auctoritatis erit utraque editio,& tamen una ab alia valdè diversa; ut Genes.47. vers.vlt. Adoravit Israël Deum conversus ad Lectuli caput, & tamen Hebraïcè sic vertitur, Et adoravit fastigium virgæ ejus: Isaïæ 6. vers.11. præcipitur Prophetæ, Excœca cor populi hujus, & aures ejus aggrava, & oculos ejus claude, ne fortè videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & convertatur,& sanem eum; & tamen Matth. 13. vers.14. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt,& oculos suos clauserunt, nequando videant oculis. Et ita cap. act. 28. vers. 26. & Joann.12. v.40. legimus,Excœcavit oculos eorum ut non videant oculis,& non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos; hæc dicit Isaïas quando vidit gloriam ejus, & loquutus est de eo. Præterea Psalm. 37. vers. 7. Aures autem perfecisti; quod repetitur Hebr. 10. v. 5. Corpus autem aptasti mihi; & similia, in quibus mira diversitas invenitur, nec tamen ullum periculum Vulgatæ. Ipsa enim declarata est Authentica,ita ut ad confirmandas de fide & moribus controversias valeat, nihilque in ea sit, quod fidei, & bonis moribus repugnet, nihil asserat, quod sit negandum, nihil neget, quod sit asserendum. Licèt ergo variè Textum eumdem vertat, nihil tamen asserit quod negaverit, nihil negat quod asseruerit, non destruit id, quod ædificavit,nec ædificat id, quod destruxit, & idcircò non sibi contradicit, nec suam auctoritatam minuit: sit ergo quantalibet editionum varietas, modò in dogmatibus nulla repugnantia, nullò tamen modo Vulgatæ noxia, licèt utraque versio in Vulgata reperiatur; multò minus cùm una editio in Vulgata, alia autem in aliquo libro à Vulgata distincto reperiatur: ergo

ergo Hexaplorum editio nullo modo Vulgatæ periculosa est.

Secundò, imò inde magnum Vulgatæ auxilium, scilicet ad eam elucidandam, & defendendam. Ad eam defendendam; ea enim est versionum, & originalium Scripturæ connexio, vt alia sine alijs nobis obscura remaneant: sicuti enim Deus, qui varias Nationes, longo Terrarum, ac Maris tractu seiunxit, tamen necessitate commercij fœderauit, dum quid in singulis Regionibus nascitur, omnibus aut necessarium, aut gratum esse voluit, & singulis creaturarum speciebus varias largitus est proprietates, vt omnes inter se, ac nobis etiam vtiles essent; vt necessaria, aut iucunda nobis earum opera nos ad earum conservationem adduceret: Ita & varias Scripturæ editiones tum originales, tum Interpretum, nobis & sibi inuicem, aut necessarias, aut vtiles esse voluit, mutuam sibi lucem præbendo, vt singulariũ conservatio ita nobis clara, ita pretiosa esset, vt etiam vel exigua fragmenta omni auro pretiosiora à fidelibus haberentur.

Ita Originalia Hebraïca à Septuaginta Interpretibus, & à Vulgata meram accipiunt lucem: Ideò enim voluit Deus, vt in textu Græco 70. Interpretum, & in latino Vulgatæ, multi adhuc remanerent Hebraïsmi, vt ante studium linguæ Hebraicæ aliquid ex illius proprietatibus delibaremus; imò etiam phrasibus Hebraïcis tritas haberemus aures, vt faciliùs fieret nobis Hebraïcę linguæ studium, voluit hoc etiam inde hauriri commodum, vt dum linguæ originalis periti vellent imperitis aliquid ex primariæ editionis phrasi exactè declarare ex Textu Græco, aut Latino, phrases faciles reperirent: ita & multi in Vulgata Græcismi, qui Textui Græco lucem afferunt non exiguam.

In Textu etiam originali novi Testamenti, multos permixtos Hebraïsmos deprehendimus; sicut enim mul-

ti hoc tempore Latinè ſcribunt,quorum phraſis vernacu-
lam redolet; ita ſcripſerunt Apoſtoli, & Euangeliſtæ, Græcas ſcilicet voces vſurpant, phraſim omnem Hebraïcam ſeruant,& ſic obſcurus eſt Textus noui Teſtamenti, dum Græciſmi cum Hebraïſmis permiſti leguntur: ſed quì fieri poteſt, ut Apoſtoli, qui Grammaticæ, & linguarum Magiſtrum habuerunt Spiritum Sanctum, ita corruptè,ac imperfectè loquantur,& quod vitio tribuitur, id & in Apoſtolis reperiatur? Verum perfectè linguas à Spiritu Sancto didicerant Apoſtoli in die pentecoſtes,ſed inter varias illius temporis linguas, ea valdè communis apud Hebræos erat, in qua Hebraïſmus ſimul & Græciſmus confuſi, linguam Græcam,quæ Helleniſtica dicebatur,componebant,& Iudæi ea vtentes Act.6.v.1. ἑλληνίσται vocabantur, quaſi Græcum affectantes; non enim ibi mentio de Gentilibus,quibus nondum apertum erat oſtium fidei, ſed Iudæis Græcum affectantibus. Sed cum patrio ſermone hoc ab illo tempore incepiſſe arbitror, in quo, vt legimus 2.Machabæor. 4. v. 15. Patrios quidem honores nihili habentes: Græcas glorias optimas arbitrabantur:hæc ergo Iudæorum erat inter Gentiles commorantium dialectus; illa loqui & ſcribere conueniebat Apoſtolis.

Hanc ergo ſcire debemus, vt nouum Teſtamentum exponamus ſecundùm Textum originalem,& ſecundùm Textum Vulgatæ Latinæ;eadem enim ratio eſt,& præterea elucidatio vnius eſt elucidatio alterius; mirè enim Græcus,& Latinus Vulgatæ inter ſe conſentiunt in nouo Teſtamento: ſed à quo lucem emendabimus?a puro Hebræo, & puro Græco multum quidem hauriri poteſt, ſi quod ſeorſim in linguis illis puris legimus coniungere,& miſcere ſciuerimus;ſed non parum eſſet auxilij, ſi libros aliquos Helleniſticè loquentes prę manibus haberemus; ſed qui erant libri huiuſmodi, non Demoſthenes, non Xenophon, non Thucydides; puri enim Græci ſunt,ſoli

70. In-

70. Interpretum libri hâc linguâ vsi sunt: vnde qui vult ad novi testamenti clariorem intelligentiam peruenire, hoc assequetur si diligenter voluat 70. Interpretes; illorum enim studio multum ad noui Testamenti expositionem proficiet: hoc ego expertus sum trium annorum studio, cuius ope multa apud Apostolorum libros intellexi, quæ neque apud Commentatores, neque apud Lexica inueniri potuerant, Primitias huius laboris V.D. dedi aliàs, dum hanc vocem Apostoli exponerem, Exinaniuit smetipsum. Multa alia postea in nouo Testamento ex hoc tempore simili modo interpretatus sum ex obseruatione 70. Interpretum, quod si ea hîc vellem exscribere quæ incredibilem animo meo voluptatem attulerunt, triennij labor hac Epistola concludendus esset; sed ne nimis onerosus sim, alteri occasioni, & tempori reservabo. At vnus restat scrupulus, quod semper gaudium ex hoc studio natum exturbat, quod scilicet Hexapla non habemus, huius autem scrupuli origo hæc est.

Origines videns suum Hexaplorum Opus, licèt omnibus gratum, tamen propter expensas, aut labores à paucis haberi, volens labore suo succurrere fidelium pietati, id quod in varijs columnis sparsim dederat, omnia in vna posuit cum Asteriscis, & Obelis; assignatur Aquilæ Theodotioni, & Symmacho, & alijs id, quod diuersum à 70. aut scripserant, aut tacuerant, prætermittens autem vbi cum 70. consenserant, hoc Opus à multis lubenter acceptum: sed dum à multis excolitur, successu temporis, ita notæ Asteriscorum, & obelorum à Textu elabuntur, vt quod à varijs aceptum, id omne tanquam 70. Textus accipitur; cum tamen sit à varijs consarcinatum: sæpè ibi videmus duas interpretationes in vnam coaluisse, sæpè alienas pro veris irrepsisse; ab vno codice tribui 70. Interpretibus, quod ab alio negatur, sæpè 70. esse creditur, quod Aquilæ est, aut Symmachi, aut alterius: ideò ita studiosè fragmenta variorum Interpretum requirun-

tur, vt certè ſciamus, quid 70. dixerint, quid alijs reſtituendum, quod nunquam clarè & diſtinctè fiet, donec Hexapla Origenis lucem videant: ſtatim enim reſtituentur nitori, ei ſaltem, quæ fuit tempore Origenis, & ab ea confuſione liberabuntur, quæ poſt Hexaplorum editionem ex illa in vnum permiſtione ſequuta eſt. Nec timendum eſt propterea Vulgatam aliquid ex Aquila, aut Symmacho, aut Theodotione deſumpſiſſe, ſcilicet de viris malè de fide ſentientibus: huic enim veritati iam præluſum eſt non ſolum apud eruditos, qui ex Patrum lectione præcipuè Hieronymi, Theodoreti, & ex opere Flaminij Nobilii hoc agnoſcere potuerunt, ſed etiam omnes qui Vulgatam legerunt; videbunt enim, Daniel cap. 13. & 14. vbi S Hieronymus confitetur illa ex Theodotione integrè deſumpta eſſe: nihil ergo diſpendij, multum autem vtilitatis haurietur ex illa Hexaplorum editione, purior autem lux, quò magis defœcata, & ab omni permiſtione per Hexaplorum inſpectionem libera erit, nec ſolum lucem ibi Vulgata inueniet, ſed defenſionem, & firmamentum.

Valet ergo & ad defendendam Vulgatam. Multa ab Hæreticis contra Vulgatam ſolent afferri, quibus variè reſpondetur à variis, idque feliciter; ſed mihi inter alias in mentem venit methodus, quæ ex ſtudioſa 70. Interpretum obſeruatione deſumitur; ea autem eſt, obſeruari, vnde naſci potuerit omnis inter Vulgatam, & originalia diuerſitas, & quia omnis illa diuerſitas ab Hæreticis tanquam crimen Vulgatæ aſcribitur, curaui apud 70. Aquilam, Symmachum, Theodotionem 5. & 6. editionem, tandem apud omnes, quæ mihi occurrerunt, eaſdem diuerſitates obſeruare, vt concluderem aut omnes Interpretes Scripturæ erraſſe, aut ſi omnes ſimul condemnare nemo audeat, nec etiam Vulgatam vituperandam; cui idem licèt quod aliis adnotaui, etiam Rabbinorum, & Interpretum hæreticorum huius temporis verſiones

varias,

varias, vt omnibus ſatisfaciam ; varia enim à variis laudari expertus ſum : vt ergo omnibus probem Vulgatam perfectè expoſuiſſe, ab omnibus argumenta quæro,

Verbi gratia, notant LXX, alia legiſſe puncta, ideſt vocales, aliàs ab illis, quas nos legimus, vel quod, & probabilius, nulla inueniſſe puncta in Textu originali, & ideò pro arbitrio legiſſe, & ſæpè aliter ſe habet Textus Hebraïcus hodiernus, & ideò ſenſum alium indicaſſe; aliquando etiam literas alias legeram, non quod probè literas non noſſem, ſed quod exemplari non ita fideliter ob ſuſpectam Librarii fidem;aliquando iudicaueram alias literas ſubſtituendas earum loco,quas in Textu Hebraico reperiebam, aliquando & literas alias ſimilis figurę mutuabar; ita vbi nunc legimus literam Daleth,ipſi legerant Reſc, & contra, vbi nos habemus Reſc, ipſi iudicarunt ponendum eſſe Daleth : Vau pro Beth, Beth pro Caph; & contra ſæpè acceperunt; ſæpè etiam literas eiuſdem inſtrumenti inter ſe permutarunt,quod etiam à Rabbinis fieri ſæpè animaduerti; nam & 70.& Rabbini ſæpè Scim indicaverunt eſſe, vbi nos Sameth, quia ambæ literæ dentium : He pro Aleph ponendum, quia litera gutturis vtraque eſt;imò aliquādo Iod pro Reſc,Mem pro Beth poſuerunt,cum tamē nec in figura,nec in pronunciatione aliquid ſimile haberent,vnde poſſit deſumi erroris ſuſpicio:prætereà eorum iudicio literę Aleph,He, Vau, Iod, facilè inter ſe mutantur; ſæpè etiam illę quatuor literæ iudicantur excidiſſe,& reſtituuntur auctoritate 70.Interpretum:eædem voces ſæpè contraria ſignificant, & ideò quod in vno Textu in vno ſenſu,omninò contrario accipitur in alio loco.Hebræi non componunt verba vt Græci,& Latini,ſed tamen vnum verbum ſemper continet ſignificationem omnium cōpoſitorum noſtrorū,vt diſcimus a 70.Interpretibus,qui modò reddunt per verbū ſimplex, modò per vnum conpoſitum, modò per aliud;idem verbum ſignificat velare, avolare, immolare. Hebræi

carent casibus, vndè à 70. idem modò reditur in nominativo, modò in genitivo, dativo, accusatiuo, vocativo; quod tamen Hebraïcè eodem modo enunciatum est; eamdem vocem ijsdem literis scriptam, modò reddunt in indicatiuo, modò in imperativo, subiunctivo, infinitivo, modò in futuro, modò in præterito, modò in præsenti: eadem vox, Nagaph verbi gratia, apud illos significat idem, quod quinque; illæ voces, percutiebam, percussi, percusserat, percusserit, percussisset; ac idem hæ tredecim Græcæ, ἔτυπτε, τέτυφε, ἐτετύφει, ἔτυχε, ἔτυφε, τύπτον, τετύφοι τύψαι, τύπτοι, τύπτῃ, τετύφῃ, τύψῃ, τύπτῃ, aliquandò iudicarunt literas in vna dictione fuisse transpositas, & denuò transponunt, vt restituant, & exponant in sensu valde diverso, literas iudicarunt deesse, quas denuò addunt, superfluas aliquas, quas auferunt: sæpè mutaverunt interpunctionem, sæpè literam, quam invenerant in fine dictionis vnius, iudicauerunt pertinere ad initium sequentis, & quod initio vnius, restituendum fini præcedentis; ita & iudicaverunt de vocibus in ordine ad versus, & de versibus in ordine ad capita, seiungentes ab vno, & alteri iungẽtes, aliquando duas eiusdem vocis, imo & eiusdem versûs, interpretationes dederunt, & simul iunxerunt; sæpè dum vox vna plures habet interpretationes, vnam interpretationem pro alia posuerunt, vt, legem ponere pro docere, quia idem verbum Hebraïcum vtrumque significat; aliquando voces quidem Græcas habent, sed Hebraïsmum servant; aliquādo illum diluunt, eamdem vocem, quam nos putamus esse nomen proprium, ipsi vertunt more appellatiui reddentes interpretationem nominis pro nomine, aliquando autem quod putamus nomen appellatiuum, ipsi scribunt more proprij, vocem Hebraïcam intactam seruantes; aliàs versus integros ex traditione addiderũt, quos scilicet in originalibus nõ legimus ex alia radice, quàm prima fronte appareat, aliquando Hebraïca verba, & nomina derivarũt: ideò etiã interpretatio-

nes

nes minus vsitatas dederunt, & substituerunt aliqua, ne Prolomæus Rex inde scandali occasionē acciperet; ita vbi Textus Hebraicus habet Psal.83. v.12. *Sol, & Clypeus Dominorum*, ne Ptolomæus suspicaretur Iudæos aut Solē, aut Clypeum colere, sicut multæ Gentilium nationes, maluerunt vertere, quia misericordiam, & veritatem diligit Deus, quæ est interpretatio mysterij, loco versionis litteralis: & Psalm. 96. v.11, vbi Textus Hebraicus habet *Lux sata est sexto*, quia inusitata est Græca hæc metaphora, 70. vertentes vnam literam in aliam similis pronunciationis, seu eiusdem instrumenti verbum; *Lux orta est iusto*; mysteria etiam, quæ de Christo clarè, & subtiliter loquuntur, de industria occultauerunt, ne crederet Ptolomæus duos Deos à Judæis coli; alia etiam verterunt, quorum rationem, & regulam nullam inuenimus.

Dum hæc considero, ad Vulgatam oculos refero dicens, si hæc omnia licuerunt 70. Interpretibus, cur non Vulgatæ Auctori? si hæc omnia Synagogæ senescenti, cur non Ecclesiæ Catholicæ, etiam aduersariorum confessione tunc florescenti? si hæc Synagoga dum esset propè interitum, vt verbis S. Pauli vtar, cur non eadem poterit Ecclesia, quam visitauit Oriens ex alto? si Editio illa 70. cum tanto plausu omnibus, quæ iam præcesserant sæculis, ab Ecclesia Catholica recepta est, cur vitio tribuitur Vulgatæ, si ea habet vnde 70. laudem consecuti sunt, eámque etiam palam multi propheticam, & miraculosam fuisse 70. Interpretum versionem asserant.

His ita firmatis toto sæculorum concursu, infinita erui possunt argumenta à 70. Interpretibus ad Vulgatæ defensionem; quidquid enim in ea arguitur, id summa cum veneratione a 70. acceptum est: si ergo miretur aliquis, apparentem versûs alicuius dissonantiam cum originali, hoc ex eo prouenit, quod non aduertat Auctorem Vulgatæ alia puncta aut legisse, aut indicasse in Textu Hebraico. Idem autem alias literas in Textu Originali posi-

tas inuenit, aut ponendas esse coniecit, aut mutandum esse literarum ordinem indicauit, aut ab alia radice petendam esse significationem, aut verbum Hebraicum simplex exponitur per Latinum compositum, aut quia liberum est, per quem voluerit casum vertere; aut tempus, aut vocem vnam elegit ex multis, quæ reddere licebat: aut quia hæc litera, aut vox, aut versus ad sequentia spectat, quæ originalia huius temporis iungunt præcedentibus, aut præcedentibus iungendum, quod iam legitur cum sequentibus in Textu originali; apppellatiuum est quod Hæreticus Vulgatæ accusator proprium indicat, aut proprium quod ipse appellatiuum; hic aliter vertitur, non quod deceptus sit Vulgatæ Auctor, sed quia Scriptor Textus Hebraici, qui nunc legitur, deceptus est in literarum simili figura, aut sono, quod nos ignoramus, vbi Scriptor Vulgatæ meliores nactus Codices aliter legit ac nos; sæpè Hebraismus est in Vulgata, quod Hæreticus secundùm Latinam phrasim exponens ad suos errores trahit; vt dum 1. Corinth. 10. vers. 16. legimus, *Panis, quem frangimus, nonne participatio Corporis Domini est?* Inde enim putat impugnari realem præsentiam Corporis Christi in Eucharistia; sic enim inferre conatur; si post consecrationem præsens est Corpus Christi sub speciebus panis, & id quod vocatur panis, post consecrationem est Corpus Christi, ecce Textum, vbi vocatur panis post consecrationem, & tamen dicitur frangi, ergo Corpus Christi, quod in Passione sua non fractum, iam post Resurrectionem suam frangeretur, quod non solùm absurdum esset, sed blasphemia: sed hoc argumentum, seu potius sophisma sæpè mihi propositum, facile mihi fuit soluere, dum ostendo Textum noui Testamenti Hebraismis abundare, at secundùm phrasem Hebraicam, frangere significat in cibum distribuere. Frangere ergo hunc panem, seu Corpus Christi, non aliud est, quàm in cibum distribuere,

Tandem potest responderi id, quod legendo 70. didici, multa scilicet esse Capita alia, multos fontes, vnde petitur diuersitas interpretationum, quæ tamen à nobis deprehendi non possunt. Maxima ergo temeritas est Vulgatam, imò Ecclesiam Vulgatæ approbatricem condemnare, quia aliquid apparet in ea ab originalibus hodiernis discrepans; corrige potius iudicium tuum particulare, & Ecclesiæ subde.

Hæc, & alia huiusmodi pro Vulgatę defensione hausi ex libris 70. Interpretum, sed vnum est, quod responderi posse prævideo; quod scilicet 70 Interpretum Editio valde permista, & consarcinata est ex variorum interpretationibus, hoc mihi alia occasione dixit Caluinista quidam. Ad antiquam puritatem ergo est recurrendum: & quandoquidem illa permistio facta est post Hexaplorum constructionem, dum ex pluribus columnis vna facta est, denuò redeundum est ad Hexapla, aut Octapla, vt videamus quid verè 70. Interpretum, quid aliorum sit? & sic fortiùs argumentabimur ad Vulgatæ defensionem. Præterea expertus sum aliquos esse, eósque doctiores inter Hæreticos, eósque magis temerarios, qui pluris faciunt auctoritatem Aquilæ, Symmachi, & aliorum, eósque 70. Interpretibus pręferunt, & ideò vt illorum armis Vulgata defendatur, etiam ex illis peto argumenta: sed quænam ex fragmentis erui possunt? certè plura, & fortiora ex Textu integro, qualia in Hexaplis habentur: prçcipuus ergo huius editionis scopus esse debet vt 70. puriùs edantur, Vulgata defendatur, & potentiùs, cùm alioquin debiliores sint rationes nostræ, vnde hæc sola cogitatio remissiorem me fecit in inuestigandis argumentis, à 70. ad Vulgatæ defensionem, sed Hexaplorum ardentius in me desiderium excitauit, quod mihi cum omnibus fidelibus commune esse desidero.

Hęc aliàs dicebam Domino de Peyresc viro ad iuuandas literas nato, dum enim de epistolari illius cum Ori-

entalibus commercio cum eo colloquerer, dixi illa inter alia; Optime Peyresci; qui eâ polles apud Orientales auctoritate, vt multas Orientis latebras & prætiosiores thesauros inuestigare possis. O! si Hexapla Origenis, aut Octapla erueres è tenebris, quantum obsequium exhiberes Ecclesiæ. Ad quam vocem lucens, & quasi sopitum anteà gaudium ita excitatum est, vt totum ad faciem aduolans, subitò ita ad lætitiam conposuerit, vt hæc præ gaudio verba exprimens responderit; Non ad alium finem frequenter Orientalibus scribo, nec aliud quæro, quàm Hexapla: hæc ille quasi alia solum vt Parerga, istud, vt proprium suum opus quasi vnicum, & solum aspiceret. Aliquot deinde elapsis diebus, cùm ad eum redijssem; gratum, inquit, tibi nuncium affero, Eminentiss. & Reuerendiss. Car. Barberinus habet partem Hexaplorum Origenis: ad quam vocem ego exultabundus statim exclamo; O! vir optime, eâ, quâ polles apud Eminentiss. Principem gratiâ hortare, vt Opus illud toti Ecclesiæ commune faciat, nec gaudia nostra moretur. Nec solùm ego Dominum de Peyresc rogaui, vt rogaret, quod & fecisse arbitror; sed quandoquidem (Illustriss. Præsul) maiorem tibi Deus dedit gratiam in conspectu Principis, vtere fiduciâ, quâ Eminentiss. Domino Cardinali & loqueris, & scribis, flagita, vt aureum illud opus euulget, quandoquidem nullum inde periculum Vulgatæ, imò maxima vtilitas, sed plus dico, periculum aliquod est, ne calumniæ aliquam occasionem arripiant Hæretici, si tenebris addicatur.

Tertiò; periculum Vulgatæ ab Hæreticis, si Hexapla abscondantur. Si enim audiant, imò iam audisse non dubito, apud Eminentiss. Card. Barberinum partem Hexaplorum Origenis reperiri, vt sunt similium librorum valdè cupidi, statim inquirent cur Princeps tantus, & literarum tantoperè amator, Nationum omnium testimonio commendatus, & apud ipsos Ecclesiæ Romanæ hostes

magno

magno in honore ob eximias animi dotes, tamen publico negat hoc Opusculum, tantum bonum publico inuidere, non iudicabunt;tantæ apud Hæreticos ipsos existimationis est virtus illius, quod si audiant ideò retardari, imò denegari huius Operis impressionem, quia timetur Vulgatæ, cuius auctoritas periclitabitur, subito calumniandi studio, & ex curiositatis offensæ indignatione in huiusmodi sermones erumpent: quidnam est opus Vulgatæ editionis,quod ita leuem Origenis auctoritatē pertimescat? quodnam aurum est hoc, quod timet lapidem Lydium,quæ pulchritudo illa est,quæ speculum reformidat? deformitatis signum est velle, vt speculū lateat,defectûs signum est lucem fugitare,aut velle,vt faces,& lucernæ ponantur sub modio,non super candelabrū: diffidunt causæ suæ Romani: cùm testes audire nolint, qui odio habet lucem, aut malè agit, aut malè credit, hæreses ad suas origines reduxisse, confutasse est; veritatem autem ad fontes suos deduxisse confirmasse est, nimis pusillæ fidei est qui ita credit, vt tamen veritatis manifestationem timeat. Hæc, & alia similia dicent; ita temerarij sunt; & minus parati erunt ad redeundum ad Ecclesiam. Antiqui Gentiles,dum Christianos firmiter adhærentes Christo, ipsúmque etiam in supplicijs audacter confitentes viderent,adducebantur ex hac constantia,vt inquirerent quænam hæc Religio ita in corde radicata, vt multis neque supplicijs, nec pollicitationibus eradicaretur?pro qua etiā mori gaudebant, eiúsque professores hic Christianorum constans animus argumentum illis erat excellentiæ fidei nostræ, adducens illos, vt eam laudarent, & tandem amplecterentur.

Contrariū accideret in hoc casu,si hostes Ecclesiæ formidinem aliquam in Hexaplorum euulgatione deprehenderent, statim dicerent, quænam professio hæc ita formidolosa, quænam scriptura ita infirma? vt etiam à leuioribus fragmentis hominis suspectæ fidei metuat, absit vt

aliam professionem amplectar, quæ cum formidine tenetur.

Ostendi ergo Deo fauente ex Octaplorum, & Hexaplorum editione nullum periculum Vulgatæ, cùm semper æquivalitura sit inter Christianos Catholicos, ad confirmandas controuersias de fide,& de moribus:quòd si fragmentum vnum Hexaplorum illi timendum sit, timeat etiam editiones Hebraicas, Græcas, Arabicas, Æthiopicas; timeat omnes Interpretes Scripturæ, tum antiquos, tum recentiores, timeat omnia omnium fermè Patrum scripta, timeat omnes paraphrasum versiones, notationes, obseruationes, correctiones, tum factas, tum faciendas, quæ Typis mandatæ sunt, timeat seipsam dum Textum eumdem variè vertit: imo ab Hexaplis Vulgatæ auxilium; illius enim phrasis elucidatur,vocum significatio vnitur, cùm multi antiqui Textus exponuntur, & quicquid varium videtur,defensionem suam inuenit in Hexaplorum editione;timeat potiùs ab Hexaplorum editione; timeat potiùs ab Hexaplorum occultatione,ne scilicet tremor occultantium ab hæreticis agnitus,calumniæ fomitem illis subministret:dum dubitat dicere quod cum timore seruatur, timeatur ne nos in eorum numero ponant, qui trepidauerunt timore, vbi non erat timor.

Nihil ergo ab illa euulgatione timendum, numquam veritas Religionem destruit,nec Religio veritatem. Religio enim, & veritas contraria non sunt, nec latere debet ista, vt illa appareat, nec multum firmiter Religioni adhæret, qui præcipuas eius columnas ita nutare putat: timeat qui super arenam ædificauit, non qui super petram: Lucerna non accenditur, vt sub modio lateat, qui contrà facit,Christo contradicit. Sol maculas non timet,nec Regia maiestas famulorum præsentiam; quò purior veritas, eò fidelibus amabilior? Ergo omnis timor absit, perfecta charitas foris pellit timorem;charitas ergo,quæ non quærit quæ sua sunt, charitas omnibus officiosa, Ecclesiæ vti-

lissima, omnem expellat timorem, vt Ecclesiæ bono, & Vulgatæ vtilitati det hanc ab omnibus bonis desideratam Hexaplorum euulgationem, nec nobis diligentiæ palmam præripiant hæretici, qui hoc tempore in Anglia nouam 70. editionem moliuntur, illam antiquæ puritati restituere promittentes, si paratiores sint ad nos decipiendos, quàm nos ad illos erudiendos, & velociùs ipsi sua mendacia patefaciant, quàm nos veritatem.

Aquis Sextiis iij. Idûs Iulii 1638.

COROLLARIUM JOSEPHI MARIÆ SVARESIJ

EPISCOPI OLIM VASIONENSIS, Vicarij Basilicæ S.Petri,& Assistentis S.D.N.

De Psalterio Romano ad usum Basilicæ S. Petri.

NTIQVISSIMAM omnium linguam esse Hebræam, & illâ prius quàm Turris Babel cõstrueretur, Adamum, eiúsque posteros vniuersos loquutos, passim patet ex etymis nominum, quæ traduntur in Genesi, & censent Origenes, Sanctus Ioannes Chrysostomus, Diodorus Tarsensis, Sanctus Augustinus *lib.16. de Civitate Dei cap.11.* Alciatus *lib. 2. de Verbor. Significat.* ex Eusebio Messias in *Varijs Lectionibus.* Etsi Theodoretus Cyri Episcopus, siue Cyriæ Ciuitatis quæ a Cyro Persarum Rege condita seruat hodieque apud Syriam nomen Auctoris, Gennadio teste *lib. de Vir. Illust. p.206.* Theodoretus (inquam) fauens patriæ siue Sponsæ suæ, Syriacam, quæ Dialectus est Hebrææ, siue proles (ab illa etenim tamquam matrice profluxit ipsa) linguam perperam obtrudat, vti vetustissimam; & Goropius Becanus putidè, atque ridiculè Cimbricam, siue Flandricam accersat.

Erat quidem Terra labij vnius, seu linguam Hebræam vnam cuncti mortales vsurpabant; donec Deus eorum, qui ædificabant Turrim Babel, confudit, atque commiscuit linguas, ita vt non perciperet quisquam, siue intelligeret vocem proximi, & vnusquisque ignoraret loquelam

iam alterius.Confudit Deus hominũ labium,seu linguam quasi diuidendo,& ex ea matrices linguas varias instituendo,acindendo intra humana ora,vt dum plures loquerẽtur nõ vna vox similis resonaret,vnáque lingua proferretur,ac diuersæ multorum voces, atque dissimiles exaudirentur, & linguæ multiplices in aures alienas influerent.

Elementa certè primæuæ linguæ Hebrææ (putà litteræ, quæ sunt imagines vocum , vti voces figuræ cogitationum) apud omnes Gentes ferè permanserunt eædem , sed aliter combinatæ, atque trajectæ , sicut & permultæ syllabæ , atque dictiones perstiterunt , saltem detortæ ac deformatæ, & aliud hæ, aliud illæ significarunt: denique alijs linguis plurimæ voces , & phrases Hebrææ fuerunt permistæ ; vti saccus , cornu , pera , oceanus , Næniæ, nugæ, Camelus: & similes,quas ab Hebræis acceptas , pleræque nationes etiamnum retinent , cuiusmodi complures Postellus collegit , & Auenarius , qui suo in Lexico Græcas omnes fermè deriuat ex Hebræis, & Alciatus *lib.* 2. *Parerg.Iur.cap.*8. Origenes, SS. Hieronymus in *cap.* 3. *Sophonia v.*18. Augustinus *lib.* 16.*cap.* 11*& lib.*18.*cap.*39.*de Ciuit.Dei.*Tostatus,Oleaster,Caietanus, Genebrardus , & alij obseruant in solo *Heber*, eiusque domo, ac posteris (de quibus Genes. *cap.*10. *v.*25. *& cap.*21.*v.*18.quin *lib.*1. *cap.*1.*v.*8. *Paralipomen.*vbi *Heber* enunciatur *Pater Phaleg*, cuius in diebus diuisa fuit terra, ideóque *Phaleg* nominatus exstitit) In his (inquam) cum vera fide,religione, ac pietate perdurasse primigeniam linguam, potissimum in Abraham, qui Hebræus ab Heber appellatus,vel quasi περάτης quia Transeuphratensis, vam ea è regione aduenerat in Chananæam , ex Genes. *cap.*39.*v.*14. Ios. Scalig. 242.*&* 36.*Epist.* Morin. *exercitat. in pentateuchum Samaritan. p.*107.Bochart.*lib.*1. *Phaleg. de Linguarum confusione, cap.*15.In cæteris hominibus Deus iam inde à Turre Babel exstrui cœpta & inchoata , non tamen vnquam perfecta , deleuerat eiusdem linguæ He-

bræ habitum, & nouum promptiſſimúmque nouæ linguæ proprium vnicuique, & alium ab illa inſeruerat, quâ illi, poſterique vterentur. Ita probant Pererius, & Cornelius à Lapide *in commentarijs ad Geneſim.*

Voluit tamen Supremum Numen vt, quando Hebræa in lingua Dei nomen Tetragrammaton erat, ſiue quatuor continebatur litteris, in alijs quoque idiomatibus Tetragrammaton foret, tum vt hinc reliquæ Gentes vnanimes cōſpirando ſequerentur Hebræos, vt in diuina vocatione, ſic in Dei etiam inuocatione, neque Dei tantùm nomen ſimiliter efferrent, ac effarentur, verùm & Deum noſſent, colerent, venerarentur; quibus Hebræï ritibus, & qui ſucceſſerunt illis Chriſtiani veri ſecundùm Spiritum Iſraëlitæ agnoſcunt, colunt, atque venerantur: tum ad deſignandā immutabilitatem Dei quaternario & Cubi numero; quin & Deum rerum omnium cauſam eſſe; nam quaternarius decimum numerum gignit, & complectitur, ex arguta Pythagoræorum obſeruatione, nimirum 1.2.3.4. efficiunt 10. Iurabant illi per quaternarium & Opificem omnium: Pythagoræ aſſecla Hierocles aſſeruit iſtum numerum, teſte Georgio Veneto. *Tom. 8. Cantic. 1. cap. 13.*

Quatuor igitur Piſcatores præcipuè ad Euangelium ſuum diſſeminandum in Orbem Terrarum miſit Chriſtus Dominus, quatuor eius Scriptores conſtituit inſtar quatuor animalium Ezechielis *cap. 1. v. 5.* & quatuor quadrigarū Zachariæ *cap. 8.* quibus vehimur in Cælum, ſicut Helias in æthera. S. Auguſtinus *lib. 1. cap. 15. de Conſenſu Euangeliſtarum: Hæ ſunt* (inquit) *ſanctæ quadrigæ, quibus per Orbem vectus Chriſtus ſubigit populos leni ſuo iugo.* Et in hanc fermè ſententiam S. Ioannes Chryſoſtomus *Ser. in SS. Petrum & Paulum, pag. 314.* præclarè diſſerit, vbi Voſſius. His quatuor angulis Eccleſia primum conſtructa fuit, ita teſtatur auctor Commentariorum in S. Marcum *cap. 1.* Tetradragmum pro ſe, próque Petro Chriſtus iuſſit

exſolui.

exsolui. Quatuor sunt in Sacrosancta Trinitate Relationes, quatuor Orbis partes, totidem Mundi cardines, totidémque venti Cardinales, quatuor anni Tempestates, quatuor Elementa, quatuor Virtutes morales potissimæ, quatuor humores, & totidem hominis Ætates, auctore Galeno. Consulendus Bungus de Numeris, vbi de Tetragrammato, & Marianus Episcopus Reatinus in *Epistolam* 136. S. Hieronymi, ad nonum è decē Diuinis nominibus agit, & de nomine Dei Adonai, seu Elohim τετραγραμμάτῳ non Iehoua, Eminentissimus S.R.E. Cardinalis Bona *q.* 38. *Harmoniæ Psallentis Ecclesiæ*, doctissimè.

Isto idiomate, quod ante diluuium Turrímque Babel vnicum erat, Deus alloquutus est Mortales, eóque vicissim homines illi Deum sunt affati; eo fœderis, seu Testamenti veteris, præsertim libri cōcepti fuerunt, vnde appellatur passim lingua sacra, quâ per Moysem legislatorem Altissimus Decalogum, & alia præcepta moralia, iudicialia, & cæremonialia tradidit, Spiritus Sanctus per Prophetarum ora dictauit Mysteria, & Vaticinia, tàm Maiorū, quàm Minorum aperiens labia: Euangelium prætereà S. Matthæi, & Epistola S. Pauli ad Hebræos exarata sūt Hebraïca lingua, etsi nunc exstent tantùm Græcè, ac Latinè. In nouo Testamento Christus Dominus eâ linguâ vsus est in rebus doctrinalibus; at lingua Syriaca vernacula & vsitata Hierosolymis, perque Palæstinam in alloquijs ad populum, inque visibilibus miraculis patrandis, ne vis aliqua putaretur inesse Hebraicis à superstitiosis Cabalistis, præcipuè in extrema Cœna, cum Epitome, & memoriam suorum mirabilium, Eucharistiam scilicet, instituit. Affirmat, & approbat id Eminentissimus Cardinalis Bellarminus *lib.* 1. *de Sacram. Euchar. cap.* 11. *p.* 373. Scortia *de Sacrif. Missæ l.* 2. *cap.* 12. Fronto Ducæus in *Pless: de lingua, quâ sunt ministranda Sacramenta*, Cardinalis Bellarm. *Tom.* 2. *Controuer. lib.* 2. *de Sacram. effect. cap.* 31.

In Benedictionibus quidem Iudæi vsurpabant eam

propter antiquitatem, immutabilitatem, maiestatem, decorem, atque dignitatem; Christus autem benedixit dum consecrauit, imò benedicens ijsdem verbis, vt euincit Reuerẽdissimus Pater Raimundus Capisuccus Ordinis S. Dominici è S. Paulo post S. Thomam, aliósque complures in *Tract. de Bened. Euchar.* Adde illis Lutolphum Cartusianum *de Vit. Christ. par. 2. cap. 16. p. 265. coll. 3.* qui concludit in his verbis: Nulla alia intelligitur benedictio, nisi sacrorum verborum prolatio, S. Ambrosius *lib. de his, qui mysterijs initiantur, c. 9.* Ante benedictionem (scribit) verborum Cælestium alia species nominatur, post benedictionem Corpus significatur signo, quod continet significatum, siue identitatis, vt infans pannis inuolutus in præsepio positus significabat natum Saluatorem mundi, & erat idem ipse Saluator, Lucæ *cap. 2. v. 12. cap. ante 40. dist. 2. de Consecrat.* S. Paulus ad *Corinth. cap. 10. v. 66. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio Sanguinis Christi est?* Vnde vocata est Eucharistia interdum Eulogia mystica à Cyrillo Alexandrino *in Epistola ad Nestorium*, quandoque simpliciter Eulogia à S. Maximo Martyre ad *cap. 3. Eccles. Hierarch. S. Dionysij*; frequentiùs tamen pro Pane, qui eius vicem supplet, aut alia re benedicta, siue frugibus, seu donis, vel Reliquijs, & beneficijs, Sanctuarijsque. Vide *Magr. innot. Sacr.* & Caballutium in *not. ad Concil. to. 1. Liturg. p. 503.* Panis tunc vocatur Sanctificatus à Paulino Nolano *p. 541.* tum Agapæ, *p. 657.* Gregor. Turonen. *lib. 5. cap. 14.*

S. Petrus Christi Vicarius etiam Hebraïco stylo Missam celebrauit, vti non solus Eckius refert, sed & Durandus *cap. 1. lib. 4. Rationalis.* vbi prodit in primitiua Ecclesia diuina Mysteria fuisse celebrata Hebraïcè; & Hadriani Aug. tempore demum Græcè in Oriente peragi cæpisse omninò, vt arbitror. Sic R.P. Cotonus Soc. Iesu *pag. 428. de Missa institutione*, Genebrardus idem innuit in *Chronolog. part. 2.* asserens scriptum Hebraïcè S. Matthæi

Euangelium.

Euangelium pro nationibus Orientalibus, quæ Grammaticam Hebraïcam edoctæ fuerant: Vnde Indi canebant Missam Hebraïcè sequuti S. Bartholomæum, & Pantenum virum Apostolicum præceptorem Clementis Alexandrini, qui eum Apem Siculam vocat *lib.1. pag.274.* Crediderim tamen S. Petrum Græco Sermone Antiochiæ, mox Latino Sacrificium illud augustissimum peregisse tam Neapoli, quàm Pisis, ac denique Romæ, vt obseruabam *lib.2. cap.1. Prænestes antiqua*: conijcióque Marcum Euangelistam, (quo comite, ac interprete S. Petrus vsus) Missam Latinè vertisse, vel ex Hebræa vel è Græca S. Iacobi, sicut Euangelium Latinè conscripsit: Erat Marcus Christi Discipulus & S. Petri filius, vti vocat eum Sanctus ipse Petrus *cap. vlt. Epist.1.* scilicet ex Baptismo, & ob doctrinam, quin & ἀδελφιδοῦς testanti Niceph. *lib.2. Hist. Eccles. cap.*43.1. filius fratris, seu Sororis, siue Nepos.

Quamuis Apostoli omnes dono linguarum fuerint ditati, vtque S. Basilius *Homil. de Festo Pentecostes* dixit, omnium linguis loquuti, ita vt eorum conciones capere potuerint vniuersæ nationes. S. Leo verò *Serm.1. de illo Festo*, ait, propriæ singularum gentium voces factæ sunt in Ecclesiæ ore communes, fusè *S.Gregorius Nazianzenus orat.44.in Sanctam Pentecostem p.986.* vbi post *audiebant*, punctum addit, & secernit quod sequitur: *Loquentes lingua sua.* Adi Bartholomæum Lintrensem in Acta Apostolorum, ad illud: *Loquebantur varijs linguis, & audiebat vnusquisque illos lingua sua loquentes.* Certè S. Cyprianus *Ser. de Spiritu Sancto p.*400. Vna lingua, operante (ait) Spiritu Sancto intellectum omnium erudiebant; & apud S. Augustinum legimus in *Psalmo* 54 Apostoli vna lingua loquentes ab omnibus intellecti sunt. Consulendus S. Antoninus *p.1. Histor. tit.6.cap.2.§.3.col.1.p.*128. & Summa S. Thomæ, Auctor etiam Maris *Hist. Act. f.67. cap.1.* vbi tres opiniones recenset, sicut interpretes alij.

Quamuis

Quamuis (inquam) instar aliorum Apostolorum S. Petrus eorum Coryphæus munere linguarum fuerit adornatus, tamen non conueniebat diuinæ Iustitiæ, vt Deus semper miracula patraret, ex Marsilij Ficini effato *lib.*1. *de Christ. Relig.* quia non essent mira; námque illis assuescentes homines minimè mirarentur, nec fit ab assuetis passio, permittitque sæpius naturæ Dominus, vt ordine naturæ seruato secundæ causæ operentur, cùm sit ipse prima causa. Deus profectò, ne qui construebant Turrim Babel, eam altiùs attollerent, ac perficerent, imo vt è cœpto desisterent, immisit linguis construentium varia idiomata, nè sese mutuò exaudirent, ac intelligerent, & adiuuarent in ausu Gigantæo. Ille ipse Deus varia suis Apostolis immisit idiomata quoque, quorum fuerant symbola & indicia linguæ igneæ acuminatæ, ac pyramidales dispertitæ, siue tanquàm ignis, quæ apparuerant illis, è *c.*2.*Act.Apost.* seu 55.aut 72.aut 120.quot erant primæuæ post diluuium annis 100.plus minus, in quas diuisa erat prima lingua, quâ loquutus est Adam, deindè nuncupata Hebræa, vel pro numero Fideliũ, qui eas exceperunt, siue Apostoli & Discipuli vnâ linguâ loquerentur, omnibus intelligibili, siue vicissim, & successiuè loquuti sint varijs linguis, ne multiplicarentur miracula, dum vna Dialectus infusa enuntiantium auribus, prout ad singulorum captum, accommodata per aërem volitando vti sunt ἔπεα πτερόεντα ex Homero, verba nempe alata, fuere submutata, & variegata, quò instruerentur, & edocerentur, & vera fides innotesceret, atque sic ædificaretur Ecclesia, & ad Cæli proximum fastigium exsurgeret.

Itaque vetusto in fœdere Pentateuchus, è quo liquet lapideis in Tabulis præcepta Decalogi scripta fuisse digito Dei, *cap.*31. *Exodi v.*18.& *Deuter cap.*9. *v.*18. siue in Diptycho lapideo, vt loquitur S. Augustinus contra Faustum rupicibus Paginis, saxéóque volumine, sicut apud Saluianum *lib.de Prouident. p.*56. sed Hebraïcè, vti fuerunt,

fuerunt, Iob, Iosue, Iudicum, Ruth libri, & Regum Historia quatuor comprehensa Tomis, Paralipomena, Dauidis Psalterium, quod 150. Psalmis constat, cum è tribus millibus Psalmis supersint isti tantummodò, & centesimus quinquagesimus primus, qui circumfertur, quasi spurius reijcietur, si fidem adhibemus Balduino in leges Constantini M. *lib.* 1. *p.* 46. Salomonis Prouerbia, Ecclesiastes, & Cantica Canticorum, Prophetæ tàm maiores quàm minores, exstant Hebraïco contexti omnes idiomate. Liber etiam primus Machabæorum, repertus à S. Hieronymo, vt ipse asserit in prologo Galeato; & Panaretus, vt apud Latinos prænotatur, seu Ecclesiasticus, siue Liber Iesu Syrach, qui & Parabolæ Salomonis vti Esther Historia.

Rursus nouo in Testamento Evangelium S. Matthæi, quod æuo S. Hieronymi in Bibliotheca Cæsareæ S. Pamphili Martyris apud Eusebium reperiebatur, à S. Bartholomæo delatum ad Indos Hebraïcè, Eusebio Teste *lib.* 5. *cap.* 10. *Hist.* relictúmque, ac à Panteno Alexandrino Viro Apostolico, Præceptore Clementis Atheniensis dicti Alexandrini, qui eum Siculam Apem vocat, Florentinius in *Lucensi Martyrol. die* 7. *Iulij*, post annos 100. tum & amplius inuentum, & translatum Alexandriam, auctore Cardinale Baronio in Annalibus Ecclesiasticis ad annum 42. ex Origene, Eusebio, S. Heronymo, Socrate, atque Nicephoro: idem S. Matthæi Euangelium S. Barnabæ manu descriptum; & super eius corpus repertum Hebraïcè in Insula Cypri, & loco Sanitatis; exornatum auro in Palatio suo reposuit Imperator Zeno; cui petenti Anthemius Episcopus Salaminæ dederat; & diu seruatum in magna quarta feria Paschæ quotannis in Oratorio recitari ex eo solebat vt Cardinalis Baron. ad *an. C. N.* 485. *p.* 425. ex Alexandro Monacho apud Surium die 11. Iunij narrat. Hodie tamen non inuenitur, sed Græcè tantum à S. Iacobo Hierosolymis, qui frater Domini dictus

 fuit,

fuit, conuersum è S. Athanasio: quemadmodum & Epistola S. Pauli ad Hebræos; vti supra dixi, Hebræo stylo fuit exarata; etsi lingua Syriaca seu Chaldæa, quæ vulgaris erat Hierosolymis post reditum Captiuorum è Babylone, & Christi, ac Apostolorum æuo vigebat, seu mista, è Chaldæa, & Syriaca scriptum multi putent Euangelium S. Matthæi, vt & hanc Epistolam S. Pauli vti Ducæus in *Inuentario Enor. Plessæi p.* 144. *& seqq.* & Sanctius *in Commentar.* ad Daniel. *cap.* 2. *n.* 7. *vsque ad* 17. Salmeron in *Prolegomen.* 35. Cardinalis Bellarminus *Tom.* 2. *Controuer. lib.* 2. *cap.* 4.

Ista verò volumina Sacrorum Bibliorum in varia, & in dissita loca cum dispersa forent, nec satis diligenter conseruarentur tempore captiuitatis tam Salmanazar Regis Assyriorum, qui transtulit decem Tribus 4. *Reg. cap.* 17. & *Tob.* 1. quàm Nabuchodonosor Regis Babylonis Hierosolymis euersis, & Templo, Esdras diuino instinctus afflatu collegit summa diligentia, ordinéque concinno disposita in vnum quasi corpus redegit, nouásque litteras Hebraïcas adinuenit, dimittens antiquas Samaritanis, suumque librum adiecit, & Nehemiæ adhuc Hebraïcè: reliqui Sacræ scripturæ libri seu veteris aut noui simul instrumenti Græcè vel Chaldaicè leguntur in fonte; Chaldaica lingua editi Tobiæ, Iudith; & partim libri Danielis, & Esdræ; paraphrasticè autem totum vetus Testamentum Pentateuchus à R. Aquila, seu Oncelo, Prophetæ, Iosue, ac Regum libri à R. Ionathan, Filio Vrielis: Psalmi, Iob, Ruth, Esther, & Salomon à R. Ioseph Cæco. At aliàs agemus de *Thargum*: Nunc autem Latinè in versione vulgata, quæ Romanorum Pontificum iussu recognita, curaque fuit recepta, & edita Christianorum omnium summo consensu agnoscuntur, & collaudantur. Transtulerant in Græcum ex Hebræo Sacra Biblia LXXII. Interpretes anno ab E C. 3720. ante Hhristum natum 284. Testes sunt Iosephus *lib.* 12. *cap.* 2. *Antiq.*

Antiq. Iudaic. Aristæas toto libro, & Patres passim enarrant.

Hunc Aristæam ὑποβλιμαῖον supposititiū vocat Ios. Scaliger *lib.1. Epist.131.* & confictum ab Hellenistis contendit in notis ad Eusebij Chronicon *p.122.* sed eum refellit, Germanúmque asserit Patauius *de doctrin. Temporum lib.2. p.203.* & in S. Epiphanij Tractatum *de mensur. & Ponderib. p.378.* adeóque ipse Casaubonus in *Histor. August. p.191.* auctorem antiquissimum vocat ac elegantissimum, Cardinalis Bellarminus *lib.2. de Verbo Dei cap.6. Tom.1. Controuers.* confutans Ludouicum Viues, & Leonem à Castro, qui hunc Aristæam adulterinum censuerunt: laudat tamen illum Zonar. *Tom. 2. χρόνικ pag.77.* post Philonem *lib.2. de Vit. Mosis,* Tertullianum *cap.18. Apologetic.* S. Athanasium in Synopsi, S. Augustinum *lib. 18. de Ciuitate Dei,* cap.45. ipsumque Sanctum Epiphanium eodem lib. seu Tract. *de Mens. & Ponderib. p.535.* Viri ergo illi 72. doctissimi libros veteris Instrumenti ex Hebræo in Græcum interpretati sunt Spiritus Sancti ductu: neque, sine diuinis prodigijs Ptolemæi Regis Ægypti cognomento Philadelphi anno 17. qui eos euocarat Demetrij Phalerei Bibliothecæ suæ Præfecti opera: ipsi autem Eleazari Pontificis permissu profecti Alexandriam, tam insigne operæ pretium inibi perfecerunt. Hæc Cardinalis Bellarm. *lib.2. de Verbo Dei cap.16.* & in *lib. de Script. Ecclesiast.* ex Eusebio *c.1. l.8. de Præpar. Euangel.* & S. Hieronymi *præfation. in Pentateuch.* Antea tamen Græcè fuisse versa ex Hebraïco Clemens Alexandrinus lib.1. Stromat. & Iosephus apud Serarium in Prolegomen. Biblior. referunt.

Fuit nihilominus ista versio Græca LXX. (sic enim LXXII. vocantur, vt numerus sit teres ac rotundus) apud Hebræos ipsos celebratissima. Iustinianus etenim Augustus mandat vt Hebræi, qui Romanum per Imperium Græca vtuntur lingua, interpretationem hanc LXX.

vsurpent, quæ omnibus exactior est, & præter cæteras multa continet occulta, præsertim verò quod interpretando accidit; nam cum semper bini conclusi essent, & diuersis in locis interpretarentur, vnam omnes compositionem ediderunt. At hæc quis non in viris illis admiretur quod cum longo tempore apparitionem Salutarem Magni Dei, & Saluatoris Nostri Iesu Christi præcesserint, tamen illam futuram, quasi præsentibus cernentes oculis, Prophetica quodammodo gratia ipsos circumfulgente, sacrorum illi librorum interpretationem accommodarent? Hæc & plura Imperator *Nouella* 146. *de Hebræis quomodo eos oporteat Scripturas legere*; sed & Aquilæ interpretationem indulget, prohibet autem δευτερώσεις penitùs, seu traditiones secundarias, dubito an sint Sacrificia, & Hæremoniæ à traditionibus Seniorũ, & quæ à Christo fuerunt antiquatæ, quatuor autem libris digestæ, vt discimus è S. Matth. *cap*. 15. & S. Marci *cap*. 5. Clemente in Διατάξει & è S. Epiphanio in Panario *aduer. Heres*. & S. Hieronymo in Epistola ad Algasiam, & Nouella Iustiniani videtur indicare.

Hæc itaque versio LXX. S. Paulo Apostolo in Epistolis, S. Lucæ in Actibus Apostolorum, & in Euangelio quin & à tribus alijs vsitata fuit, imò & ab Apostolis omnibus, licèt interdum Hebraïcam veritatem citarent, è Leone Castr. *de* 70. *Interpr. cap*. 6. Cardinalis Baron. in *Annalib. ad ann*. 346. *fuse p*. 23. & à primæuis Patribus, Ignatio, alijsque passim laudata & approbata, vti præmonuere Genebrardus in præfatione commentariorum suorum & in Psalmos, & in Prologo ad vetus Testamentum LXX. Morinus, inque *p*. 274. *Exercitat. in Pentateuchum Samaritanum*. Inter opuscula Nicolai Serarij edita Moguntiaci 1602. in fol. exstant prolegomena Biblica in quibus p. 3. cap. 16. agit auctor ille de Græcis versionibus, ante Alexandrum M. Locat quidem primam de qua iam præfatus sum; Secundam nuncupat Lagianam sub Ptolemæo

lemæo Lagi filio Rege primo Ægypti, è *cap.* 25. *lib.* 3. S. Irenæi, & Clemente Alexandrino *lib.primo Stromat. p.*342.& sunt qui censent eius æuo Pentateuchi tantùm Libros versos, quos refellit Feuardentius *in Annotationibus ad Irenæum*; Tertiam Septuaginta Interpretum toties laudatorum sub Ptolemæo Philadelpho alterius Ptolemæi filio, & Nepote Lagi, Bibliothecæ Alexandrinæ conditore, quæ ad 500. millia voluminum excreuit; & quæ versio reliquarum nobilissima est, Teste vel ipso Ios. Scaligero *pag.* 151. *in Chron. Eusebij:* quartam Herodianam. At quis credat Proselytum illum Idumæum, & Ascalonitam origine, vsurpatorem regni Iudæorum, ac Tyrannum stipendiarium, cædibus infamem admouisse manus cruentas Innocentum sanguine sacrorum Librorum expositioni? Nihilominus non zelum domus Domini eum impulisse vt id auderet, sed eò adigere potuisset, si auctores idoneos nanciseceremur, ambitio; Christum enim se ille nuncupabat, id est vnctum, quem titulum Reges Hebræi præferebant. S. August. *lib.*17. *de Ciuitate Dei cap.*6. sed & Herodiani, qui nomen ab ipso fuerant mutuati, ventilantes ipsum adulatoria insultatione Messiam cum, qui venturus esset, affirmabant.

Notum illud Satyrographi, Persij, nempe *Satyr.* 5. *Herodis venere dies auctaque fenestra disposita pingues nebulas eluere lucernæ*, tam illustri siquidem, tamque solemni ritu Natalem eius celebrabant, Certè quando Magi adierunt ipsam Hierosolymam quærentes, *vbi est qui natus est Rex Iudæorum. S. Matt. cap.* 2. *v.* 2. *& seqq.* turbatus est *audiens Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo*, & congregans omnes Principes Sacerdotum, & Scribas consuluit, & ab illis didicit ex Prophetæ Michææ vaticinio *cap.* 5. *v.* 2. relato etiam apud S. Ioan. *cap.* 7. *v.* 41. Dominum Iesum Christum & Messiam verum Regem Bethlehemi natum è Virgine fuisse. Hic ipse Herodes Templum à Salomone tam operosè, sumptuoséque constructum, à Zoroba-

bele reparatum, à Iuda Machabæo repurgatum, & magnificè dedicatum reædificare aggressus, perfecit annis acto ab anno Regni sui 18. altius 120. cubitis, & latum 100. è lapidibus candidis & firmis, quorum singuli longi erant 25. cubitis & lati 12, altique 28. vti computat S. Hieronymus in cap. 11. Zachariæ, post Eusebium in Chronico. Curauerat ille per Sosium extingui Assamonæos Antigono Rege vltimo in Crucem acto, Zanhedrin quoque siue Synhedrium è domo Dauid adhuc deleuit, nouumque suffecit è Proselytis anno decimo suæ Tyrannidis, quin & Sacerdotium Iudæo ignobili accersito Babylone deferens Annæ Leno labefactarat ex Eusebio, Philonisque libro de temporibus, qui exstat creditur Annij, ita vt non Sceptrum tantummodo, sed & Pontificatus defecerint; atque Pontificiam Stolam sibi adrogarit impie, suæque addixerit custodiæ: refert ista præclare Cardinalis Baronius in *præparat. ad Annales Eccl.*

Herodianam autem Versionem huiusmodi Serarius recenset elaboratam Ptolemæi Dionysij Ægyptiorum Vltimi Regis tempore, ac Herodis Iudæorum Tyranni: Sed eam Iunij Scriptoris Hæretici commentum esse detegit, sicut & Lagianam in eodem *cap. 16. quæst. 3.* Illarum profectò altum est silentium; & attentiùs perlegenti loca dicta S. Irenæi, & Clementis Alexandrini patebit dilucidè tàm Lagianam, quàm Herodianam esse cum illa LXX. eamdem, è qua tres Nouator ille confinxerit; otio atque ingenio abutens suo; quemadmodum non defuerunt, qui Prophetas æuo Antiochi & Hagiographa reliqua conuersa in Græcum Hellenistarum Alexandrinorum opera fabulantur, cum tamen Patrum & Historicorum consensu summo LXX. illi, libros omnes Bibliorum Sacrorum ex Hebræo Græce fuerint interpretati.

Post illos Aquila Ponticus, è Sinope, primò Ethnicus, deinde Christianus, & Discipulus Apostolorum, sed cum

nimis

nimis attenderet rebus Genethliacis, expulsus est ab Ecclesia, quare in odium Christianæ Religionis euasit, se circumcidens, Hebræus Proselytus, siue Aduena, Imperatoris Hadriani πενθερίδης seu Soceri filius, id est, Mariti Mattidiæ sororis Traiani Augusti, quæ mater fuit Sabinæ Coniugis Hadriani etiam Augustæ, ita S. Epiphanius, & Sixtus Senensis *lib: 4. Bibliotheca Sanctæ*, qui etiam ait illum fuisse Discipulum Rabbi Akibæ sub Hadraino A. C. N. 120. quamuis Perauius in *Notis ad Anchoratum S. Epiphanij p.*495. vocet eum πενθερον i. Socerum, sequutus Chronicon Alexandrinum p 395. notans eumdem curiosum, contentiosum, presequentem etymologias nominum, è S. Hieronymo aduersus Ruffinum, atque alibi, & vt fabulosam refellens eius cum Hadriano Augusto affinitatem, nec obseruans πενθερίδης nomen esse Patronymicum.

Iste inquam Aquila non confundendus cum alio, qui Onkelos nominatur, quique fere hoc æuo, saltem Christi, transtulit Pentateuchum Chaldaice, vt erudite arguit iam laudatus à me alibi R.P. Ludouicus Maraccius, neque cum eo, de quo fit mentio in Actis Apostolorum: *cap.*18. *& in Epistol. ad Roma. cap.*16. *v.*3. & *ad Timotheum Epist.* 2. *cap.* 4 *v.*18. quique Scenofactoriæ artis S. Pauli comes, & Christianus fuit, atque Sanctus, coliturque Fastis Sacris adscriptus in Martyrologio Romano, 8. Iulij die, vbi Cardinalis Baronius: certe Tristanus *Tom.* 1. *Historiæ* è Numis in Hadriano p. 455, Ponticum Aquilam miscet cum Pontio Aquila, quem vult maritum Mattidiæ, suprascripto, è Suetonio cap. 28. referens æuo C. Cæsaris Pontium quemdam Aquilam, Sunt qui dicant illum fuisse filium Sororis Imperatoris Titi, sed de istis Genealogiis, dici potest, quod S. Paulus insinuat *ad Timoth. cap.* 1. *v.* 4. *& ad Tit. cap.* 3. *v.* 9. eas esse stultas, & interminatas, Iudaicasque fabulas, atque deuitandas, Berenicen Sororem Agripppæ perditè Titus adamauit, vt *notissimus Ada-*

mus

mas testatur, *qui Berenices in digito factus pretiosior, hunc dedit olim Barbarus, incestæ, dedit hunc Agrippa Sorori*, vti canit Iuuenalis *Sat.6.* Iosephus in vita sua ad calcem π̃ τ̃ ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας, hæc habet, ἡ δὲ τοῦ Καίσαρος γυνὴ Δομίτια (forte Dometia Longina Domitiani Cæsaris vxor) διετέλεσεν εὐεργετῆσαι μὲ.1. Cæsaris vxor autem Domitia perseuerauit me beneficijs cumulare, vnde Flauij prænomen accepit. Adi Niceph. Gregor. Aquila (inquam) ille Ponticus, qui etiam Onkelos. 1. Vncinus apud Chaldæos vel ex coniectura R.P. Maraccij Ἄγγελος Angelus, Hadriani A. sub imperio dedit alteran post LXX. Versionem Græcam Bibliorum ex Hebræo, & quidem geminam, verùm posterior, quia fidelior, fuit suscepta, à SS. Hieronymo, & Augustino, & à Sancto Pagnino.

Tertiam Theodotion Ephesius protulit ex Hebræo Græcam Interpretationem circa annum C.N. 182. Commodi August. 1. Tatiani fuit is Auditor, eiúsque dogmatum Sectator, & Encratites, tum Marcionites, demum Iudæus; vocat illum Ebionem Eusebium S. Hieronymus, docétque multa Saluatoris Mysteria celasse subdola interpretatione, dum Proselytus eam ederet; Suid. in ὠριγένης inter Hæreticos, qui Christum tantummodò asseuerarent hominem, recenset S. Hugustin. *num.33. de Hæresib.* Pius Secundus in *Historia rer. vbique gestarum*, confundit eum cum Theodecte Tragœdo Cilice, qui verba Prophetiæ de Virgine paritura transferens ad iuuenculam, non satis capiens diuina Mysteria, continuò vtroque captus lumine obmutuit, ex Iosepho *lib.12.cap.2.* & Eusebio *lib.8. præparat* Euangelic. *cap.1.* adde Zonar. in χρονικ; Pius eum Ponticum dicit, sed nescit qua ex Ciuitate, putat Cilicem Suidas: ita Theopompus nonnulla è libris Hebræorum Græca oratione dum conatur exornare, mentis turbatione correptus fuit, & forsitã fuit illa prima Translatio Bibliorum ex Hebræo ante LXX. de qua superius actum est, qua isti Pagani sunt vsi.

Quartam

Quartam Interpretationem dedit Symmachus duplicem quoque sub imperio Severi A. anno Christi. 196. seu circa 200. Hic Samaritanus genere descivit ad Iudæos Proselytus, rursumque circumcisus, è S. Epiphanio, at Christianus, ac Ebionita secundùm S. Hieronymum, non verbum è verbo, sed sententiam sententia reddendo, ac Sensum è sensu, & juxta Nicephor. in *Eccl. Hist.*

Semper quidem adoranda est admirabilis Dei Providentia, sed præcipuè in Ecclesiæ Christianæ structura, & institutione; nam cum per L X X. bonos & pios interpretes Biblia verti Hebraïca in Græcum voluisset; per malos & infidos istos, Aquilam, Theodotionem, atque Symmachum eadem converti pariter permisit: Sic Balaam *cap. 22. Num. &c. Benedixit, cui nolebat populo Israël*, Sic prophetavit Caïphas, Ioannis *cap. 11. v. 4. cap. 18. v. 14. Expedit vobis* (inquiens) *vt vnus homo moriatur pro populo.* Ita Scribæ, Pontifices, & Pharisæi, dum sceleri suo incubuerunt, Deo famulati sunt ad publicam salutem, quam ex Inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos, cecinit Zacharias pater S. Ioannis Baptistæ futuram in Cantico, *Lucæ cap. 1. v. 71.* & ad quam Deus malis vti bene solet, ac ad vtilitatem bonorum, vt docet S. August. *Epist. 59. &* 149. & in *Psalmo* 36. 54. 77. 104. *quin & ad Genesim in Quæstionib. lib.* 11. monetque ne putemus gratis esse malos: *Solet enim hoc facere Divinitas, vt etiam per Adversarios Religioni suæ consulat, vt tanto magis, qui Cultores sunt Christi pro fidelibus elaborent*, vt in Marcellini libello contra S. Damasum asseritur. Unde per Sybillas, & Pythonissas, perque Dæmonum Vates vera prænuntiari aliqua indulsit, tum vt credibilior fieret veritas, quæ testimonium habet etiam ex Adversariis, tum quia cum homines talia credunt, per eorum dicta magis ad veritatem inducantur, S. August. *lib. 13. cap. 18. contra Faustum, cap. si quid veri, dist. 37.* & S. Thomas *art. 6. quæst. 172. ad primum.* Ego

copiosius

copiosius in mea de Sibyllinis Oraculis Dissertatione. Ipse Constantinus M. A. *in Oratione ad Cœtum Sanctorum apud Eusebium* affirmat Deum voluisse, vt extranei à fide Vaticinarentur, sicut Musici plectro supervacaneas quoque chordas quatiunt, quò ipsi Adversarij & hostes apud suos Christianam Religionem confiterentur, refert Nicephor. Callisti; *lib.* 8. *cap.* 29. *Hist. Ecclesiæ*, exclamat Numatianus in Itinerario primo. *O quam sæpe malis generatur origo bonorum.* Excrescere vult Deus zizania usque ad Messem, S. Matth. *cap.* 13. passim. Itaque Origenes in his quatuor interpretationibus LXX. Aquilæ, Theodotionis, & Symmachi, Tetrapla sua primùm compegit, quibus post adtexuit Quintam interpretationem Græcam Incerti anno 7. Imperij Antonij Caracallæ, in quibusdam doljis, sive in πιθοις Hierichunti repertam: denique Sextam nullo etiam certo Auctore Græcam, inclusam quoque in doljis Nicopoli, sive Actiacam, quæ Alexandro Imperante tandem emersit: & sic Hexapla evaserunt, (Est autem Nicopolis in Epiro, ubi & Actius Portus, ad quem Augustus navali fudit prælio Antonium, & Cleopatram) quin & Octapla; nam præmittebatur Hebraïcus contextus Bibliorum Hebraïcis characteribus, tum idem Græcis elementis exaratus. Columnis distinctæ fuerant hæ Versiones prima Græcè οἱ ο. seu LXX. secunda α΄ 1. Aquilæ. Tertia σ. 1. Quarta θ. Quinta ε. Sexta ϛ; Symmachi Tertia, Quarta Theodotionis, Quinta à Quinario numero, Sexta à Senario, quibus si exemplar Hebraïcum proprjis litteris conceptum, idemque Græcis expressum præponas, loculi erunt, octo sive Octapla, Si demas, erunt sex, sive Hexapla, & quando duæ illæ vltimæ versiones nondum in lucem prodierant, Tetrapla tantummodo erant. Ultimas duas istas Versiones desiderari refert S. Epiphanius, ex eoque *lib.* 3. *Origenianorum* Huetius, qui primum edita Hexapla, tum Tetrapla, denique Octapla, quæ quoad versiones erant Hexapla, quoad loculos, seu columnas, Octapla reverà refert.

En

En eorum Diagramma.

Hexapla Origenis

1	2	3	4	5	6
Hebraicus Bibliorum Textus	Græcus ex Hebraico exaratus	Versio Græca Aquilæ	Versio Symmachi	Versio lxx.	Versio Theodotionis.

Tetrapla omissis textibus l 1 2 3 4

1	2	3	4	5	6	7	8
Octapla Hebraicus Textus	Idem Græcè	Aquilæ versio	Symmachi	lxx.	Theodotionis.	Hierichuntina.	Actiaca.

ἁπλὸν extensionem significat, aut explicationem, Hebraicus contextus tam Hebraicè, quàm Græcè formatus non erat ἁπλον nisi κατὰ χρηςίκως, 1. abusivè. Ex istis Sex Versionibus emendauit Origenes interpretationem LXX. sivè τῶ, ō per Obelos, Asteriscos, Lemniscos, Hypolemniscos, erant Obeli hac forma ^. Asterisci verò ista ⁜ Lemnisci hunc in modum ÷ seu ⁒ Hypolemnisci, ⨪ seu ⁒ Α. Σ. Θ., Designabat tres interpretes, seu Ἰὸς Γ at ⁜ concordiam interpretum, cum Asteriscis, supplevit Origenes in editione sua omissa ex Hebræo, & Obelis fixit, & rejecit, adjecta quæ fuerant à LXX. & confodit illam, quæ vulgata, seu κοίνη vocabatur, sicut Nicomediæ ἐν πυργίσκω μαρμαρίνω κεκονιασμένω 1. in turricula marmorea calce illita fuit inventa sub Constantino M. Versio Græca Luciani manu descripta Presbyteri Antiocheni, qui Martyr occubuit sub Maximiano & Diocletiano A. A. dissectus, & demersus in mare à Delphino integer ad littus delatus, vt notat disertissimus & accuratissimus Florentinus in *Martyrol. Lucen. ad diem 7. Ianuarij*, sepultúsque fuit Helenopoli Bithyniæ circa annum 311. vt S.S. Hieronymus, & Athanasius testantur; & hæc Versio Lucianea Constantino-

 poli,

poli, ac per Orientem accepta vsque ad Antiochiam fuit, dictaque septima, non computando scilicet sex Versiones ab Origene in Hexapla relatas; imo dici debuisset octava, nam ea, quam Origenes emendavit LXX, quamque contulit cum Theodotianæa, & alijs, erat verè septima, diversáque à simplice LXX. quæ continebatur Hexaplis. Hesychius dein Alexandrinus illam Origenianam correctam, & à se Vulgatam edidit, non ille Milesius, de quo Suidas, qui Paganus erat, in v. ἡσύχιος. Sub Anastasio Imperatore, nec S. Hilarionis Discipulus, & Socius in *Peregrinatione ad Oasam, circa A. C. 362.* Cardinale Baronio referente, qui Confessor in Rom. Martyr. 3. Octobris. Hesychiana ista nona in Ægypto viguit, & Alexandriæ, sicut Eusebiana decima, quam Pamphilus, & Eusebius promulgarunt, in Palæstina fuit recepta; verùm Origeniana passim, & vbique fere, imò tàm Eusebiana quàm Hesychiana desumptæ sunt ab Origeniana. Didymus certè, Cæcus ille Alexandrinus, qui & Origenis περὶ ἀρχῶν libros defendit, à se illustratos, è Possevino; & Apollinarius Laodicenus, non Hieropolitanus anno Christi 173. Presbyter, sive filius ejus Episcopus, qui replevit Orbem libris sub Constantino M. & filijs A A. tandemque professus fuit hæresim, è Sixto Senensi, istam Origenianam ad annum Christum 361. & 365. firmarunt & propagarunt, licèt Apollinarem Symmachi sequutum fuisse interpretationem S. Hieronymus vtriusque auditor, sed non errorum sectator, asserat in *Epist. prima ad Pammachium, & Ocean.* P. Ioannes Phelipeus Soc. Ies. n. *Commentarijs ad Oseam*, è Codice Rupesocaldiano seu Eusebiano plurima notavit. At è Codice illo pretioso *Eminentissimi Cardinalis Francisci Barberini*, & vetustissimo in Prophetas minores collato cum Editione Romana LXX. p. 132. in Bibliorum suorum Polyglottorum Tomo 6. p. 122. Brianus Vualtonus cum brevi τῶν ἑξάπλων specimine, quod efflagitaverat tantopere.

topere vt ederetur P. Dionysius de Rivès, & quod à R. P. Morino Viro doctissimo, ac Religiosissimo, Presbyteroque Oratorij ipse Brianus acceperat, varias Lectiones promulgavit; & sic ejusdem Dionysij voto, atque precibus factum fuit satis: sed Morinus de his fusè in *Præfatione ad Bibl. LXX.* & *lib.1.Exercitat.cap.4.& seqq.* vbi de Hexaplis Rupefocaldianis, & Fragmento Thuanæo LXX.

Origenes genere Ægyptius filius Leonidæ Martyris sub Decio A. & Alexandriæ natus anno C. N. 185. ibique innutritus domicilium habuit, insitus Athenis aliquandiu incubuit Philosophicis studijs, Condiscipulus Porphyrij, Eunapio auctore, qui numerat eum inter κράτιστους p.19. multa pro Christi fide passus dicitur, thurisque granum inijcere coactus ad aram Idolorum, secessit Hierosolymas appellatus Adamantius, perinde ac indomitus, ob laborem assiduum, ac indefessum; & Chalcenterus, propter æneam laterum firmitatem, Catechistes constitutus à Demetrio Episcopo Alexandriæ, tùm Grammaticus Cæsareæ Cappadociæ, quia confluebant concurrentes ad eum puellæ, vt exciperent scripto, quæ ipse dictabat, aut vt informarentur Mysterijs fidei, quò sinistros vitaret rumores, eviravit se, vel subsecando partes eas, quibus vir erat, vel adhibita eis Cicuta, sive alio Pharmaco vim libidinis exstinxit. Solebat autem docere vsque ad horam nonam, & ad sena millia librorum composuit, vt S. Epiphanius prodit, συντακτικὸς ideo cognominatus. i. Compositor, è S. Hieronymo. *lib.2.Epist.7.ad Marcellam.* Romam postea contendit, non vt Mammæam A. Alexandri A. matrem affectaretur, vt censet Cardinalis Baronius *ann.13. Papæ Zephyrini*, sed antiquissimæ omnium Ecclesiæ, ac Magistræ cognoscendæ studio, vti probat Huetius ex Eusebio; vtque super Editione, quam multiplicem meditabatur Bibliorum, consuleret Pontificem, qui eam approbaret, vti postea

S.Hieronymus S. Damasum Papam : Vrbe properè lustrata repetijt Alexandriam, inde Mammæam commorantem Antiochiæ adijt, eamque imbuit Christiana Religione, vt Eusebius auctor est *lib.6. Hist. Eccles.* S. Epiphanius *lib.2. Hæres. 64. fol.* 228. Zonar. *Tomo. 2.* χρόνικ *p.*228. Suid. in Origene S.Hieronym. de *Scriptor. Eccles.* Sophron. *p.*113. Alexander quidem A. filius Mammææ, Christum habebat in Larario, Teste Lampridio. Ab ea vero Augusta Origenis Cælestis sapientia fuit adamata.

Circumferuntur prætcrea Epistolæ Origenis ad Philippum A. qui primus Christianus fuit Romanorum Principum, è Vincentio Lirinensi in *Commonitorio p.*38. & 39. Habuit insuper faventem sibi Origenes Ambrosium Virum illustrem, in aula Imperatoris degentem, & opibus circumfluentem, ab Hæresе Sabellij, atque Marcionis conversum, ab eoque chartas, & sumptus suppeditante adiutus, in Phænicia Tyri contexuit Hexapla, cum exularet Alexandria, Presbyterio dejectus ab Episcopo supradicto Demetrio, qui eum vlteriùs ordinari vetuerat, vt apud Cabassutium & Ribottum legitur, & Sixtum Senensem *fol.*278. *Bibliotheca Sancta.* Denique Cæsareæ latuit apud Iulianam Virginem, oriundam è genere Symmachi, à quo libros in Biblia iure hæreditario acceperat, Maximino Ecclesiam persequente, & ibi Hexapla perfecit Alexandriæ dudum animo præformata, & emendavit Scripturam, Septimamque Versionem vere absolvit, comparatam nempe illam LXX. cum alijs, & correctam, de qua etiam Angelus à Roccha in *Bibliotheca Theologica.* Obijt tandem Origenes Tyri annos natus 69. Christi anno 254. Adi Thevetum in Vir. Illustr. S.Hieronymum in *Epist.* ad Titum ad cap.2. de varijs translationibus Bibliorum, deque ingenio immortali Adamantij agit, deque supercilio Iudæorum *p.*256.

Præter

Præter Hexapla, seu Versiones Bibliorum, è tot alijs Origenis lucubrationibus paucæ supersunt Tomis duobus comprehensæ; reliquæ perierunt, aut delitescunt. Inter alias superstites sunt libri περὶ ἀρχῶν, qui Seminaria & Fontes fuerunt permultarum Hæreseon, vti S. Hieronymus, qui eos vertit in Latinum, ostendit; nam dum Origenes præfervido, concitatóque ingenio, Platonis, aliorumque Gentilium Philosophorum opiniones, quas avide imbiberat, nimis pertinaciter affectatur, ac retinet, alijs errandi causam præbuit, & ipse in plerosque incidit errores, propter quos damnatus fuit, vt in *Notis ad opuscula S. Nili Abbatis* observavi; & in Prato spirituali demonstratur *cap.*25. probatque Savaro in *Epist.*9. *lib.*2. Sidonij *p.* 144. Adeóque Philosophia est Theologiæ vt plurimum noverca. Hadrianus P. P. ad Carolum M. c. *omnem* 37.*dist.* nonnullique ambigere visi sunt, an Philosophia intulerit plus incommodi, quàm commodi Religioni Christianæ: nam si Ecclesiæ primordia intueamur, complures hæreses à Philosophis in eam comperiemus invectas. Vicissim autem in ejus etiam progressu à Sanctis Patribus, & probabilibus Doctoribus Philosophiæ ministerio sacra Dogmata stabilita fuisse liquido patet. Hæretici falsam, & simulatam Philosophiam, vtpotè corruptam ab Ethnicis, affectabant, eique plusquam par esset auctoritatis tribuebant; verum SS. Patres Philosophia vtebantur tanquam pedissequa, & ancilla Theologiæ à Deo revelatæ, perque Iesum Christum ejus filium tàm dilucidè, támque conspicuè patefactæ, perindè ac auro Ægyptio Israëlitæ *Exod.cap.*3. *v.*22.*cap.*11.*v.*2. & *cap.*12.*v.*15. quod mutuò sumpserunt, abeuntes. S. Augustinus quidem adeo exercitatus in ea fuit, vt Theologorum omnium Aristotelem apud Æneam Sylvij *l.* 1. *de Gest. Conciliabuli Basileen.* Ludovicus Card. Arelatensis pronuntiaverit: At Iulianus infelix, & ingratus (nam S. ille Doctor magna illi pœna fuit, vt regerit)

eumdem Pœnum Ariſtotelem auſus ſit appellare. Sanctus verò Thomas Aquinas nullum ferme articulum, quin Ariſtotelis auctoritate fulciatur, confecit in ſua Summa Theologica.

Quî factum (quæret aliquis) vt cum vnica ſint Biblia Hebraïcè conſcripta, nec alter ea Lingua conceptus ſuperſit liber, neque aliæ dictiones hujus idiomatis vllibi exſtent, quàm quæ continentur in Sacra Scriptura, quæ ita nominatur ſimpliciter per Antonomaſiam ſive κατ' ἐξοχὴν ob excellentiam ac dignitatem, vti Biblia pluraliter, & ējus Codices Hilleliani ab Hillele Patriarcha Iudæorum, qui è Stirpe Gamalielis, cujus ad pedes ſtetit ſanctus Paulus, ortus erat, quique ſub Conſtantino A. vixit, emendati, ea erant in opinione, vt ad ipſos manuſcripti reliqui Codices, velut ad lapidem Lydium examinarentur, ſicut vnica illa gemma, vel margaritum μονόκοκκον, & pretioſus vnio commendatus tantopere ex ſua rarietate; attamen tot tantæque ſint Bibliorum in Græca Lingua interpretationes, vt etiam in Latina?

Illud ego crediderim accidiſſe: non tàm quia puncta nondum adjecta fuerant elementis Hebraïcis, Maſſoretæ namque Rabbinici anno Chriſti 476. ſeu 478. Tiberiade convenientes excogitaverunt puncta, Pontaco teſte *in Euſeb. Chronic.* Ducæo, & Genebrardo, tàm propter Linguæ Hebraicæ genium, atque ingenium vocumque ac phraſium homonymiam, & amphibologiam, ſive ſimilem, aut dubiam ſignificationem, quàm quia Margaritum eſt ſermo divinus, qui Biblijs comprehenditur, quod ab omni parte forari poteſt, vt ſcribit Hincmarus Archiepiſcopus Remenſis *opuſcul. p.* 352. & ante illum Facundus Epiſcopus Hermianenſis *lib.* 3. *p.* 34. *Sermo* (inquit) *divinus eſt ſimilis margaritæ vndique penetrabilis*, apud Hieremiam *c.* 23. *v.* 29. *Loquitur Deus, quaſi ignis, & quaſi malleus conterens petram*; vndè quemadmodum ſilex cum colliditur à malleo, ſeu contunditur, aut ab

igniario

igniario concutitur, plures scintillas gignit, quæ ab illo dissiliunt, ita à Dei Verbo plures dimanant expositiones: certissimo & librato, ac medio aperiri debet intellectu sacra Scriptura, S.Gregorio M. auctore, cum Scripturas omnes loquutionis more transcendat. Quamobrem Rex David *Ps.63.v.12.* canit, ***Dabit Dominus verbum Evangelizantibus, virtute multa***, sive ad annuntiandum Evangelium, subministrabit exercitum magnum.

Talmudistæ autem Legi attribuunt LXX. facies i. innumerabiles: sanctus Thomas quatuor sensus adsignat Scripturæ Divinæ in Summa Theologica *part.1.quæst.1. art.10.* Litteralem, sive Historicum, in quo S.Hieronymus enituit; Metaphoricum, sive Allegoricum, in quo S. Ambrosius præcelluit; Moralem, aut Tropologicum, in quo S.Gregorius palmam tulit; Anagogicum, cui S. Augustinus insudavit, & in quo Africanus ille Doctor potissimùm celebratur, vt Hieronymus Illyricus, Gallus Ambrosius, & Gregorius Romanus à magnitudine rerum gestarum Magnus cognominatus, in alijs sensibus; quibus addendus Quintus, quem Convenientiæ, vel Applicationis appellat, sive Accommodativum, & quem S. Bernardus Gallus etiam tam feliciter vsurpavit, vt Melliflui meruerit Epithetum; quem, vti Paradinus adnotat, quercus, & fagi docuerunt, è quibus sudarunt roscida mella, quæ illæ Sacris è Biblijs delibavit. Comparari possunt merito quinque isti sensus quinque corporis sensibus, per quos animus ad penitiorem intelligentiam percipiendam earum, quæ scriptæ sunt, rerum, & ad corticem enucleandum, medullamque introspiciendam acutiùs, ac pernoscendam facilè pervenit. Sunt isti sensus quoque inter se diversi pro captu pervoluentium Divina Volumina; & secundùm notitias, & illuminationes Cælestes, & propriam virtutem, *S. Matthæi, cap. 25. v.19.* Deus profectò in Vasto immensoque suo intellectu, qui nullis locorum vel Temporum finibus coercetur,

coercetur, dum ſemel loquitur, non duo tantummodò audiuntur, imò plurima, & quæ voluit cuique filius revelare, *cap.*10. *Lucæ v.*22. ideoque multifariam multiſque modis Deus loquens Patribus in Prophetis exauditur ab vniuerſis, ſicuti S. Auguſtinus enarrat in *Pſal.*61. *ex S. Paulo cap.*1.*v.*1. *ad Hebræos.*

Non mirum igitur ſi ex Hebræo interpretantes Græci tam diverſas expreſſerint intelligentias, tamque varias compoſuerint expoſitiones. Quis autem apud Græcos multiplices ignorat fuiſſe Dialectos, & plurima idiomata? Ælicum, Ionicum, Doricum, Atticum, Commune: quæ rurſus dividebantur in Bœoticum, Rheginum, Cretenſe, Tarentinum, Cyprium, Chalcidicum, Macedonicum, Argivum, Theſſalum, Laconicum, Pamphylicum, & alia; nam ſpecies Dorici erat Siculum, ſeu Syracuſanum; ſpecies Ionici, Maſſilienſe, &c. Attamen LXX. Symmachus, Aquila, & Theodotion, alijque Bibliorum Explanatores Græci Dialecto, ſive Communi vſi ſunt idiomate: Origenes etiam, & Lucianus, ac Heſychius. Alexandrina quoque Dialectus communis fuit, vtque arbitror, Macedonica; neque ſat ſcio, an inde, cum Alexandro M. an cum Ptolemæis, Regibus acceptam linguam Græcam Alexandrini, & Ægyptij linguæ veteri Ægyptiæ permiſcuerint, ex eaque conflaverint vna cum illa Cophticam, ſeu Copticam linguam. Græci quidem longinquis peregrinationibus, & navigationibus populorum etiam tranſmigrantium, novaſque ſedes ſibi conſtituentium, quin & inſtitutis, ac ſuſceptis bellicis expeditionibus, colonijſque deductis linguam propriam mirificè propagaverunt; & victis gentibus, fundatiſque Regnis, non in Aſiæ ſolum meditullio, ſed & in illius, & Europæ, ac Africæ oris maritimis, & Portuoſis condentes varia oppida & emporia quaſi prætexentes, eam impoſuerunt. Cicero igitur jure illam copioſiorem cæteris confitetur, quamvis obnitens *lib.*3. *de finibus cap.*4.

*& lib.*3.

& lib.3. cap. 35. *Tusculan. Quæst.* excrevit enim aliarum accessione linguarum, cum in extraneas transiret regiones, & locupletata fuit.

Ad Latinas Bibliorum interpretationes vt veniam, earum fuit in Ecclesiæ cunabulis infinita varietas. Scribit enim S. Augustinus *lib.2. de Doctrina Christ. cap.* 11. *Qui Scripturas ex Hebræo in Græcam verterunt linguam, numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo*; vt enim cuique primis fidei temporibus in manus venit Codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibimet vtriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari: Nec enim poterant primigenij Christiani, dum tantus vbique pauor, dum plurima mortis imago, inter pressuras, & angustias carcerum, inter tormenta sæuissima, & immanes carnificinas, fugas, & exilia, terroresque persequutionum acerbissimarum consulere in commune, sed Græcam LXX. veteris Testamenti, quam Christus ipse Dominus in Synagoga legerat, Luc. *cap. 9. v.* 18. & *cap.* 61. Isaiæ *v.* 1. quaque non solum Apostoli, sed & Iosephus, & Philo sunt vsi, ex Cardinale Baronio ad *ann. Christi* 23. *p.* 344. Patres, & Christiani omnes reddebant Latine, non eam tantùm, quæ ab Origene collata, & expurgata, dein à Luciano, & Hesychio fuit, vulgataque, seu communis habebatur, è S. Hieronymo; sed & aliam, quæ in Tetraplis, siue primis Hexaplis supererat, absque vlla emendatione, & pura.

Inter omnes autem Latinas è Græca LXX. vtraque versas, Italam passim, ac veterem dictam, Romanam nempe; præstitisse cæteris quod esset verborum tenacior, & feliciter exprimeret sententiæ prespicuitatem, S. Augustinus etiam affirmat *loco laudato cap.* 15. Ipse sequebatur Versionem Latinam, quam emendarat Origenes, vt S. Hieronymus in *Epistola ad eumdem* exprobrat *Tom.* 2. *p.* 343. Auitus Presbyter, homo Hispanus genere, ante relatam Luciani Presbyteri scripturam transtulit in Lati-

num Sermonem, & adiecta Epistola sua per Orasium Presbyterum Occidentalibus dedit, Gennadio teste in *Catalogo Vir.Illust.p.*195. Ad hunc Auitum scribit epistolam S.Hieronymus, mittitque libros Origenis περὶ ἀρχῶν, quos in Latinum à se versos, & ad Pammachium directos frater furatus fuerat, mutuò acceptos, sibique adscripserat, falsus nempè frater, seu Ruffinus.

Auitum autem Carissimum nuncupat, vtque caueat ab Origenis erroribus, quos patefacit, prolixe monet. Paulus Orosius Flauij Orosij filius sanguine innatus Flauio Dextro Chronici Auctori, Presbyter Hispanus consulit S. Augustinum de Priscillianistarum, & Origenistarum erroribus, exstatque illius Commonitorium cum Responsione S. Augustini *Tom.6. p.*139. Narrat hic ibi duos ciues suos Auitum, & alium Auitum, cum tàm turpem confusionem, videlicet Priscilliani hæresim suam per Hispanias spargentis, & per seipsam veritas sola nudaret, peregrinè petijsse: Nam vnus Hierosolymam, alius Romam profectus est: reuersi, vnus retulit Origenē, alius Victorinum; ex his duobus alter alteri cessit, Priscillianum tamen ambo damnarunt, Victorinum parum nouimus (an ille Petouiensis erat dictus Chiliasta, seu Millenarius vel Quartodecimanus in Romana Synodo damnatus sub S. Siluestro Papa, de quo fuse in *lib.*2. *Pranestes. cap.*10. scribebam olim) quia adhuc pæne ante editiones suas, Victorini sectator cessit Origeni Cœperunt ergo ex Origene magnifica plura proponi, &c. Concludit autem Orosius. Isti vero Auiti duo, & cum his S. Basilius Græcus, qui hæc beatissimè docebant, quædam ex libris ipsius Origenis, non recta, vt nuper intelligo, tradiderunt. S. Basilius traductus fuit à quibusdam Origenista, propter ea, quæ de igne Purgatorio scripsit; idque innuit Allatius in *Consens. vtriusque Ecclesiæ de Purgatorio p.* 182, at dolet S. Augustinus ex Priscilliani hæresi ad errorem Origenis apud Hispanos fuisse homines dilapsos, & tàm hæresim, quàm errorem confutat.

Hæc

Hæc de Auitis adnotaui, quia à primo Versionem Lucianæorum Bibliorum Latinam nemo præter Gennadium memorat, & alijs de ea relinquo ampliandum. Card. Baronius ibidem censet S. Hieronymum, qui S. Damasi Sanctione vulgatam emendauit, purgauit, & probauit, vnde quinti Euangelij auctorem Theodorus Mop suestenus Episcopus apud Photium *Cod.* 177. & Iulianus *lib.* 4. *oper. Imperfect. num.* 87. calumniantur: quod Reuerendus S. Henricus Noris Augustinianus versatissimus in Historia Pelagiana diligenter obseruauit, ex Hebræo Biblia vertisse, & hanc Translationem Latinam dictam nouam, vti alia ex LXX. Itala nominabatur vetus, & S. Gregorium, M. nunc Veterem assuisse, nunc Nouam, & ipse testatur in Moralium præfatione; Post S. Gregorium conflatam vnam, qmæ appellata fuit communis, & vulgata, quam ab Hæreticis etiam commendari docet Morinus. *Exercitat.* 2. *p.* 120. & *exercit.* 7. *p.* 345. de illa scribit librum Mariana, idem *exercit.* 6. *p.* 305. & Augustinus etiam Stenchus, *an vulgata Editio sit S. Hieronymi.*

De pluribus Latinis tàm veteris Testamenti, quàm noui versionibus plura congerunt alij Cardinalis Bellarminus, Fabianus Iustinianus, Serarius, Card. Baronius nnnquam satis laudatus Vulgatam Editionem Bibliorum emendatam labore Alcuini siue Albini, iussuque Caroli M. cum Epigrammate, atque Pandecte, seu carmine Ingeberti, qui se Referentem, id est Referendarium (vt opinor) & scribam fidelem Graphidas Ausonios æquantem, superantémue, tenore mentis iactat ad an. Ah. 778. *Tom.* 9. *Annal. p.* 340. asserit: correxisse ante obitum suum cum Græcis, & Syris Euangelia Carolum M. affirmanti Annales Francisci à Pithæo editi p. 105. Exstat ille Codex in membrana eximio artificio exaratus, imaginibusque auro, & minio illitis, & pictis adornatus, prout ea tulere tempora, & in S. Pauli Cœnobio propè Vrbem seruatus diligenter: exstat & huius Ingoberti mentio

G 2 ad

ad annum à C. N. 826. in Actis Translationis S. Sebastiani 20. Ianuarij apud Bollandum, vbi vocatur Vir Illustris Ingobertus Comes. Notat idem Bollandus eius fieri sæpius mentionem in Gestis Ludouici Pij, & Caroli M. Comites autem tunc appellabantur Aulici; non tamen id aggressus est Carolus M. absque Romani Pontificis auctoritate, Hadriani nempe Primi, quem, & pro Filiatione naturali Christi, & pro Spiritus Sancti Processione à Patre, atque Filio, & pro Imaginum cultu, & pro Ritibus tanquam ad oraculum semper adire consueuerat, consulendo ipsum, ac eius responsa, & mandata sequendo, vt ex Historijs liquidò comprobatur.

Quin & in Sanctæ Cæciliæ Parthenone intra Vrbem vetustissimum volumen manuscriptum Bibliorum custoditur, tanquàm à Gryphibus aurum, ab illis Deo deuotis Virginibus, in membrana etiam, in qua Libellus S. Isidori ad Orosium Reuerendissimum Presbyterum, Typicam figuram gerens, veteris Testamenti. Sunt & Ailerani versus Politici de Capitibus Euangeliorum: videtur scriptura inter 1000. & 1100. annum à C. N. in ora libri Rubrica, CCCC. adnotatus annus Domini M.X.C. VIII. Indict 1. Mens. Iul. & appingitur Ioannes Archipresbyter Viuat in Domino. An qui vocatur paulo antea Ioannes Archisacerdos? Nec minore cura in Sanctæ Mariæ supra Mineruam Bibliotheca, seu Patrum Dominicanorum, asseruabantur Biblia minutissimis exarata litteris, à Benedicto Papa V. adhuc priuato in membrana, quæ sola secum detulisse fertur Hamburgum, vbi relegatus obijt ab Othone Tertio Imperatore, cum restituendus foret in Pontificatum Anno à C.N. 964. Illius Cenotaphium retulit Lambecius p. 37. *Originum Hamburgensium*; commemorat illa Cardinalis Baronius *Annal. Eccles. p.* 789. sed non omnibus probabatur communis hæc de Biblijs istiusmodi opinio. Nicolaus tituli Damasi Diaconus, & Bibliothecæ suffraganeus, æuo Lucij 2. scribens

bens ad Petrum Basilicæ S. Petri Canonicum, de Scripturæ Sacræ emendatione, multa disseruit, Vir Hebraicæ Linguæ peritissimus, laudaturq; à Card. Bessarione Phœnice Litteratorum sæculi sui *pag.14. Opusculi de S.Ioannis Euangelij* parte illa, in qua legitur. *Si eum volo manere.*

Ne quid dicam de multis alijs etiam manuscriptis Bibliorum Codicibus, vti erat ille Theclæ, de qua in meis ad Nilum Notis egi, cuius ex Alexandrino Exemplari specimen visum, quia illum Codicem edere cogitabat Vsserus Armachanus: exultabat tantopere Sarrauius Heterodoxus, etiam *p.*223. *&* 245. *Epist*, Fuit & Pandectes, quem inter alia dona Ceolfridus Abbas Anglus misit Ecclesiæ Sancti Petri, à B. Hieronymo in Latinum ex Hebraico vel Græco fonte translatum, Teste Beda circa C.N.A. 718. Fuit & Codex in Bibliotheca Eminentiss. Ioannis Francisci ex Comitibus Guidijs à Balneo S.R.E. Card. & Herois omni laude maioris, perantiquus Codex (inquam) exaratus calamos continens, & illi attextus 151. mus Psalmus, quem suppositiitium, & apocryphum censent omnes, cum in Hebræorum Psalterio in *Canone vltimo Concilii Laodiceni*, & *sess.*1. *Tridentini*, 150. Psalmi tantum numerantur, è Cardinale Bellarmino *lib.de Script. Eccles.* Etiam Ioannes Lorinus Presbyter Societat. Iesu, Patriæ meæ lumen, *cap.5. Præfation in Psalmos*, scribit neminem eius Psalmi 150. meminisse, præter Athanasium in Synopse. Fuisse quidem Psalmos Dauid tres mille, sed relictos 151. Ita sub Ezechia, & tamen in Apollinarij *μετάφρασει τοῦ ψαλτῆρος* reperitur expressus Heroicis versibus hic 151. & exstat in Codicibus Arabicis. Genebrardus ad *Calcem suorum Commentariorum in Psal. ex Vers.* LXX. adiecit, & in Græcis affirmat reperiri exemplaribus positum extra numerum, sicut in peruetusto Libro Psalmorum membranaceo cum hoc titulo, Psalmus Dauid, ita videtur in Biblijs Sanctæ Cæciliæ, incipitque Pusillus. Neque differam de alijs editis à Ximenio Cardinale, seu

Complutensibus, deque Regijs Antuerpiæ, ac Parisijs, & Polyglottis Londinensibus, ac reliquis; nimis enim longum esset omnes enumerare.

Quod attinet ad Psalterium. S. Hieronymus, quem Ecclesiæ in exponendis Sacris Scripturis Deus maximum Doctorum prouidere dignatus est, quater laborauit in Psalterio, bis nempe vertit illud, & bis emendauit, licet alij ter tantummodo putent illi Sanctum hunc insudasse. In primis enim Psalterij Translationem Latinam à Principio Christianæ Religionis, siue à tempore Apostolorum conditam, interpretante scilicet horum aliquo aut Discipulorum (vti sagaciter Eminentissimus Cardinalis Bona *lib.2.1.3. Rerum Liturgicar.* subodoratus est) Ego vero audacter S.Marcum Euangelistam fuisse ipsum interpretem crediderim. Eam (inquam) Translationem Latine redditam è Græca secundum LXX. quæ apud Romanos Christianos in vsu præsertim erat, & scatebat, mendis operarum, ac vitio exscriptorum, correxit, petente Damaso Papa. Legebatur autem illa in Italia vulgo, à vetusto eo æuo, vnde Vulgata vetus, & Itala fuit dicta; & à Sanctis Patribus, Augustino præcipuè obseruata: permansit vero apud Italos, & Romanos emendata diu, passimque decantabatur olim, sicut hodie in Basilica S. Petri, quin & ex Decreto S. Gregorij Magni Papæ, qui Ecclesiasticum Officium apprime disposuit. Secundum illam Introitus, Gradualia, Offertoria Antiphonæ, Responsoria, Tractus, Postcommuniones, decantantur adhuc, Teste Guillermo Durandi Episcopo Mimatense, in *Ration. Diuin. Offic. cap. 1. lib. 6.* Hancque Versionem Romanam vocat, siue Psalterium Romanum, Cassiodorus, ex Cardinale Baronio *p. 349. in Annal.* qui Romæ susceptum affirmat, instante Damaso, vti iam sum præfatus.

Transtulit præterea S.Hieronymus Psalterium ad preces Paulæ ac Eustachij, Damasoque vrgente, (cum vtriusque circumferantur Epistolæ) è Græco, in Latinum sequutus

quutus Theodotionis Editionem, quæ ſimplicitate Sermonis non diſcrepabat à LXX. hocque Pſalterium Damaſus Papa, S. Hieronymo ſuadente, qui verſatus in Gallijs diu fuerat, eaſque luſtrauerat, imò & nonnullis habitauerat in locis, nam & Treueris S. Hilarij volumen de Synodis manu ſua perſcripſerat, cantari voluit, & promulgatum apud Gallos introduxit S Gregorius Turonenſis ex opinione pereruditi Holſtenij. Concordat profectò iſtud ad verbum cum Græco; additum tamen ei fuit aliquid ex Hebræo, vnde dicitur ad Hebræum potiùs acceſſiſſe, cum tàm Obelis, quam Aſteriſcis confixum fuerit, nouumque nuncupatum eſt; ac Galicanum, & reliquis communius, inque textu Bibliorum habetur cum prologo S. Hieronymi, qui meminit huiuſce Verſionis in *lib. de Vir. Illuſt.* In regula porrò Minorum Ordinis S. Franciſci cauetur, vt Fratres officium celebrent iuxta Ritum Sanctæ Ro. Ecc. præter Pſalterium Gallicanum.

Poſtea Sophronius quidem diſputans cum Iudæis, dum obijcerent illi aliqua non ita ſe habere apud ipſorum Libros Hebraicos, ſicut in Pſalterij Verſone, quam S. Hieronymus è Græco lucubrauerat, flagitauit à S. Hieronymo, vt Pſalterium ex Hebræo transferret: Cui operi ſe Doctor egregius accinxit, & illud abſoluit; nullibi autem canitur, ſed apud multos exſtat & à Lirano, & Michaele Bononienſi, alijſque fuit expoſitum quemadmodum & legitur operum S. Hieronymi *Tom. 7.* De iſta Secunda Verſione Pſalterij Vrſus in *præfatione vitæ S. Baſilij*, ait, quod etſi Sacram quidam Scripturam interpretati ſunt, ideo poſteriores hanc, nihilominus interpretari debuerunt, ſi enim hoc non eſſet, eandem Scripturam Sanctam Latinitas ex ipſo Hebraico fonte per B. Hieronymum S. R. E. Presbyterum, & Diuinæ Bibliothecæ Cultorem (an Cuſtodem) hactenus non hauſiſſet, (aut habuiſſet) Fuit Vrſus S. R. E. Subdiaconus, Nicolao primo ſedente ad annum à C. N. 880. & ad ipſum dirigitur

gitur Anastasij Bibliothecarij præfatio super Miraculis S. Basilij ab Helladio collectis.

Hæc S. Thomas Aquinas affirmat in *Proœmio suorum Commentariorum ad* 50. *Psalmos*, & Auctor Maris Historiarum Gallicus, quod Ioannis Columnæ Chronico exceptum est, *Ætate* 4.*p.* 80.*col.*4. Vincentiúsque Belloua-cen. *cap.*92.*lib.*17. *Speculi Historialis*, errat hic in Chronologia Versionis ex Græco, dum appingit annum secundum Gratiani Aug. & 382. C.N. nam Gratianus fuit renuntiatus Augustus Ambianis, anno C.N. 367. & numerari debet annus eius Imperij Secundus, C.N. 368. è *Codice Theodosiano p.* 80. & insuper dum Versionem è Græco supponit LXX. pro illa Theodotionis, quamuis parumper diuersa sit ab ea LXX. Sanctus certe Hieronymus Editionem LXX. prout in Hexaplis habetur, quæque Hierosolymis decantatur, à se versam in Latinum Sermonem præfatur, scilicet Theodotionis, quæ consonabat cum LXX. eademque censebatur, ex Editione Origenis, quam Eusebius Cæsareen. omnesque Græci Tractatores κοινὴν i. Communem & Vulgatam vocant; & à plerisque dici λουκίανον adnotant. Adde Cardinalem Baronium, & Ciaconium, quin & Cardinalem Bellarminum, qui *Tomo* . *Controuers lib.*2. *de Verbo Dei cap.*9. asserit Vulgatam Psalmorum Versionem bis à S. Hieronymo emendatam fuisse; in primis, quando vetus Psalterium emaculauit, vti dixi, deinde quando illud declarauit. Et hic est quartus labor, siue opera, quam Psalterio impendit Eximius Interpres, in Epistola ad Saniam, Fretelam fœminas è Germania siue Scythia oriundas, admonens eas, quænam foret discrepantia inter Latinum, Græcúmque Psalterium; nec tamen illud est Psalterium, quod à Iacobo Fabro Stapulense conciliatum, appellatur.

Edidit eterim Faber ille nouitatis nimium studiosus tria Psalteria, quæ pertinent ad S. Hieronymum, primum emendatum è veteri, aliud versum è LXX. seu Theodotionis,

 232

tionis, tertium ex Hebraico Archetypo. Adicit dein alia duo, vetus illud antiquatum, & aliud quod Conciliatum nominat, cum triplici Psalmodia superiore ac Gallica præsertim, vbi lima egere directionis videbantur (ait) Translationes illæ, in eoque adnotata gloriatur à se, non parùm suspectus Faber, qui lima potiùs eget in his, quæ procudit; eamque meruit, vt ostendit mihi Vir Illustrissimus & doctissimus Michael Angelus Riccius, *in Expurgatorio Indice Hispanicæ Inquisitionis*, Rectiùs adtexit Cardinalis Baronius, nos vti Psalterio communi LXX. sæpius emendato, non solum à S. Hieronymo, sed ab alijs, Pontificum nempe Romanorum ductu, & cura, studioque.

Gallicum illud dicitur à Lindano etiam Ruræmundensi Episcopo, vt obseruat *Pamelius in Ep.* 42. *S. Cypriani*, qui, cùm addit Translationem Psalmorum è Fabro editam ante S. Hieronymum vsurpatam, nuncupari Romanum Psalterium, & in vsu esse desijsse, præterquam in Missarum Introitibus, Gradualibus, Offertorijs & Postcommunionibus, confundit illud vetus scatens erroribus Librariorum, & obsoletum ab illo Fabro tantùm in lucem emissum, cum eodem quod S. Hieronymus expurgauit, & emendauit, quodque persistit in Introitibus & reliquis Missarum suprascriptis locis, & in Basilica S. Petri decantatur, vti mox indicabo, insertumque fuit Biblijs, Regijs, & Romanum vocitatur. At Gallicanum ab ipso S. Hieronymo versum, ac interpolatum non in Gallia solum, sed & alijs in Prouincijs viguit, nisi quod in omnibus Vrbis Ecclesijs ad Pium vsq; V. æternæ memoriæ Vetus emendatum, seu Romanum perstitit; nam Pontifex ille Sanctissimus ipsum sustulit in illis, sequutus Concilia Agathen. anno 506. Epaunnen. anno 509. Gerundense anno 517. Bracarense ann. 563. & Toletanum vndecimum anno 675. è de ijs 12. *Dist. c. placuit, ibidem cap. altaria, Dist.* 1. *de Consecr. c. institutio Dist.* 2. *ibi, &c. conuenit Dist.* 5. *in Decreto seu Collectione Gratiani*, quorum Ca-

H nonibus

nonibus cauetur ordinem Ecclesiæ ab omnibus æqualiter custodiri, vtque Ciues, Prouinciæ, atque Rectores Ecclesiarum vnum, eumdemque in Psallendo teneant modum: Pius (inquam) Pontifex, vt vbique Terrarum vnus esset Psalterij tenor, cum passim & ipsa in Italia sublatus esset Romanæ Versionis Psalmorum vsus, vt è Brunone Astensi, qui ex Abbate Cassinensi Episcopus Signiensis euasit, Eminentiss. Card. Bona euincit ingeniose non minùs, quàm erudite, & ex alijs argumentis ante 600. annos, noluit vt Ecclesia Romana reliquarum Mater, ac Magistra, vteretur alia Translatione Psalmorum, quàm cæterarum Prouinciarum Ecclesiæ, Gallicanæ, nempe, in his recepta.

Verùm sicut Mediolanensem Ecclesiam eadem Versione vti permisit, quàm vetusto more Ambrosiani vsurpabant, Romana nempe, licèt alicubi ab ea discrepet, & in Breuiario quoque veteri Hispanico secundum Regulam S. Isidori, quod Mozarabicum dicitur, perstare Romanum hoc Psalterium, quod canerent Clerici, ex institutione Francisci Ximenez S.R.E. Cardinalis & Archiepiscopi Toletani, non abnuit; ita illud in sola Basilica Vaticana reliquit, quòd in ea nunc etiam (hæc sunt Verba ipsa Eminentissimi Cardinalis Bonæ) religiosissime recitatur, & nouissimè, sublatis mendis, quæ irrepserant, pristinæ integritati restitutum est. Atque hac ratione vniformitas summa inter ea, quæ in Horis Canonicis & in Missa cantari debent, obseruatur, sibique mutuo consonant Missale ac Breuiarium. S. Gregorius Magnus in scriptis suis testimonia ex Psalmis secundum hanc Versionem profert, vt ex collectione S. Paterij constat, & ex Parallelis, quæ subnecto, cura & studio Illustrissimi Viri D. Lucæ Holstenij Canonici Basilicæ, Vaticanæ, ac Bibliothecæ Custodis, qui varias lectiones, etiam subiunctas, interpunctiones, atque versuum discrimina collegit, è Codicibus Casinensi, & Florentino: S. Augustinus in

in explanatione Psalmorum hanc Versionem sequutus est, quam cæteris præferendam censuerat, Cassiodorus diu post S. Augustinum in Psalmos huiusce translationis elegantissima commentaria composuit.

Psalterium permultis voluminibus interpretati sunt apud Græcos, Origenes, Eusebius Cæsareensis S. Basilius, S. Io. Chrysostom, Theodorus Heracleotes, Asterius Scythopolitanus, Apollinaris Laodicenus, qui Heroico carmine illud expressit, Didymus Alexandrinus, Theodoretus Cyrensis, quem Latine vertit Antonius Carafa, S. R. E. Cadinalis, & doctissimus Bibliothecarius, & ea Versio in Vaticana seruatur, Euthymius Zigabenus, qui vixit anno C. 1118. De 24. Græcorum Patrum expositione in Psalmos publicata Balthasaris Corderij cura in meis ad *Indicem Operum S. Nili* agebam p. 639. Feruntur & diuersorum in paucos Psalmos opuscula penes Latinos; S. Hilarius Pictauensis Episcopus, & Eusebius Vercellensis Origenem, & Eusebium Cæsareensem in Psalmos transtulerunt; eosdem exposuerunt S. Ambrosius, S. Hieronymus, S. Augustinus, Ryffinus, S. Prosper, Arnobius Iunior, quem ad annum 437. locat Bellarminus Cardinalis, qui & in eos elaborauit, quin Remigius Beda, Aymo, Bruno, Hugo à S. Victore, Rupertus, Guillelmus Parisiensis, & S. Romualdus non seruata regula Grammaticæ, sed sano sensu, vt in eius vita Petrus Cardinalis Ostiensis affirmat p. 35. S. Bonauentura, & alij quamplures. Incognitus, Thomas de Vio, Caietanus, Iacobus de Valentia, Botta versibus vinxit, Folengius, Cornelius Iansenius, Cardinalis Gymnasius, Titelmanus, Steuchus, M. Antonius Flaminius, Eobanus Hessus Hæreticus, quin & impius Buchananus metri sub leges miserũt satis hi tres infeliciter, sed recte Ludouicus Magnetius Presb. Soc. Iesu Psalterium Dauidicum vetus à 600. amplius scribarum mendis vindicauit, Vuilhelmus Damasus, Lindanus, Episc. Ruræmundensis;

transtulit & Psalterium ex Hebræo Felicius, idque typis editum fuit anno 1515. Gilbertus potissimum Genebrardus egregijs Commentarijs Psalmos dilucidauit Vir Hebraici peritissimus Idiomatis. Exstant eorum Versiones Arabica, Syriaca, & Chaldæa.

Stephanus Langton Archiepiscopus Cantuariensis, Innocentio Tertio Sedente, Sacra Biblia eleganter, ac erudite his capitibus, quibus nunc in Ecclesijs Christianis distincta sunt, separauit, si quæ fides Auctori Antiquitatum Britannicarum p. 150. Neque minus benemeritus est de Republica Christiana, qui Biblia eadem aptis interpunctionibus discriminauit in Versus, siue cola, & commata dissecans apposite tam versuum, quàm interpunctionum differentias, in quibus persæpe vertuntur momenta, sensus, & intelligentiæ. Leo Allatius de his, in *Notis ad Methodium p.* 359. Biblia in volumine Altaempsianæ Bibliothecæ M.S. (vt laudatus Holstenius adnotauit accurate) è membrana continent numerum versuum appictum in calce, vti libri Digestorum seu Pandectarum Iuris. 1. Croius Hæreticus. *cap.* 1. *obseruationum in nouum Testam. de Versibus* π̄ π. Duaren *lib.* 2. *cap.* 6. *Anniuer. disput.* Franc. Balduin. in *Iustiniano suo pag.* 269. Caccialup. Sanseuerin. *de Modo Studendi, c.* 1. *f.* 180. Sixt. Senensis *lib.* 3. *Bibliothecæ Sanctæ fol.* 135. Lipsius *Ep.* 39. *lib.* seu *cens.* 3. *miscellanum*, qui de intepunctionibus, & Sarrauius in *Epis. p.* 136. Eas vero quis nescit esse velut Mercurios qui olim digito vias commonstrabant iter agentibus, sic enim dirigunt illæ Lectores, & Auctorum sensa germana exhibent ipsis, ita absque his libri sint velut auiæ syluæ, in quibus viatores confusis vestigijs vagantur palabundi. In prima Editione Psalterij, quam Eximius & incomparabilis Vir Marius Alterius, qui procurauit illam an. 1591. in 8. è Typographia Vaticana, quoad potuit cauere nisus est, vt quàm emendata & castigata prodiret; sed in repetita irrepserunt errores non pauci anno 1663. qui & ad

prima

prima exemplaria recurrendo & has lectiones varias percurrendo facile tolli potuerunt. Quantus autem fuerit iste Marius Disputationes eius de Censuris Ecclesiasticis, nempe de Excommunicatione, Suspensione, ac Interdicto, cum Explicatione Bullæ in cœna Domini duobus Tomis comprehensæ satis indicant, non è Theologia solum, & Iure Canonico, vel Ciuili desumptæ, verum & Sanctorum Patrum testimonijs, atque probatorum Auctorum sententijs & historijs confirmatæ, Romæque typis promulgatæ, atque ab Illustrissimo Horatio fratre anno 1620. Paulo V. Pont. Max. Dedicatæ.

Scholæ olim Episcoporum in claustris, seu peristylijs Canonicorum erant, qui à Canone seu Regula dicti, non vti commentus est Turrianus à Communione quasi *κοινωνίκοι*, & apud insignes Ecclesias viri docti fouebantur, qui scholas sustinerent. Valuit vetus ea consuetudo ab Alexandrinis vsque Clemente ac Origene primisque Doctoribus Ecclesiæ traducta, qui apud memorabiles Vrbes Alexandriæ, & Antiochiæ, suis temporibus, & in omnibus locis sacras litteras docuerunt, totumque per Christianum Orbem; hinc nomina Scholasticorum, & Capitum Scholarum in Cathedralibus adhuc retinentur. Scholasticus olim significabat Studiosum, Aduocatum, seu Defensorem, *Can.* 95. *Cod. Conc. African. Sardicen. Synodi cap.* 13. *Iustinian. Nouell.* 80. *de Monast.* Valafrid. *can.* 25. *de Rebus Eccles.* eruditum ac politum hominem, qui scientijs vacabat in Museo Alexandrino, S. Hieronymus de Serapione, Ant. August. Torrig. *de Crypt. Vatican. p.* 92. Theologum interpretatur, è Cæsario *lib.* 1. *c.* 11. Franco Scholasticus Leodien qui anno 1060. vixit. è Vincentio Bellouacen. in *Specul. Histor. lib.* 25. *cap.* 29. scripsit ad Hermannum Archiepiscopum de Quadratura Circuli, Simlero teste.

S. Bruno auctor Carthusianorum Remensis fuit Scholasticus Canonicus, id est, Interpres Theologiæ; habuitque

que Auditorem Othonem à Castillione Clericum Remensis Ecclesiæ, dein Vrbanum Papam Secundum. Fuerunt & Scholastici, suntque Coloniæ, & Lexouij, ex Epitaphio Romæ in S. Gregorij, Scholasticissimus, in Vit. Dionys. Marty. enunciatur, Scholaster *Concilij Trident. cap.18. sess.23.* passimque, Scholasteriæ ex Cæsario *l.4. cap.60.* & Magri in *Not. sacr.* Sapientissime itaque Patres Sacrosancti Concilij Tridentini pijs Summorum Pontificum, & probatorum Conciliorũ constitutionibus inhærentes, easque amplectentes, & illis adijcientes, consuetudinem istam, fidelibus vtilem, ac salubrem reuocare cupientes *sess.5. c.1. de Reformat.* iuxta *Canon. 6. Concilij Constantinopolitani 5. & can.11. Lateran.* sub Innoc.3. immo, & ante sub Alexandro 3. *cap. quoniam 1. & cap. quia extra, de Magis. & Clemen.1. eod.* ne cælestis ille sacrorum Librorum thesaurus, quem Spiritus Sanctus summa liberalitate hominibus tradidit, neglectus iaceret, statuerunt, vt in omnibus Ecclesijs Metropolitanis, vel Cathedralibus, & alijs insigni aliquo in oppido Collegiatis, Lector Sacræ Theologiæ deputaretur, qui Studiosos instrueret Sacra Doctrina, & informaret gratis, adsignato stipendio, seu Beneficio. Quamobrem in Basilica quoque S. Petri tàm augusta, tàm veneranda deputatus fuit iure Canonicus Theologus, qui eam fidem, quam S. Petrum tradidisse Romanis religio huc vsque insinuata, (vt dicit Theodosius *l.2. Cod. Theodos.* quæ prima est Codicis Iustiniani, *de Fide Catholica*) eloquenter è Sacris Oraculis, & Patribus explicaret; in ea (inquam) Basilica, in qua (vt affirmat Nicolaus Tertius) Sanctitatis Ecclesiæ quiescit Principatus, & tantorum Martyrum præiacta sunt semina, de quibus quasi tota seges Ecclesiæ pullulauit, (*Bulla data Romæ Anno* 1278.) in qua & Apostoli quotidie sedent, & cruor ipsorum sine intermissione Dei gloriam testatur, vti scribunt Patres Arelatensis Concilij anno 314. C.N. ad S. Siluestrum Papam Primum; & Lector ille

Sacrorum

Sacrorum librorum explanationes promulgaret, Theologique nomine, sicut olim S. Ioannes Euangelista, tùm Dionysius Areopagites, & Gregorius Nazianzenus, decoraretur.

Hoc igitur munus delatum fuit an. 1586. in Basilica S. Petri dignissimo Viro Mario Alterio Romano, qui possessionem accepit, & Canonicatus Vacantis per promotionem Rutilij Benzonij ad Episcopatum Lauretanum, de quo lubet attexere, quæ depromta ex Archiuo Illustrissimus D. Alexander de Attis Canonicus, & accuratissimus Archiuista mihi perhumaniter communicauit. Supradictus Alterius præter generosos natales, multis virtutibus, vitæ integritate, ac honestate conspicuus, Sacræ Theologiæ insignis Magister, & Casuum Conscientiæ per multos annos in Vaticana Basilica doctissimus Lector, Orator facundus, & elegans, Diuini humanique Iuris Consultissimus, suæ doctrinæ monumenta reliquit de Censuris Ecclesiasticis, magnum volumen, circa quod multos labores expendit, Germanus ejus prælo edidit posthumum, Basilicæ lites doctrinæ suæ scriptis defendebat; continuè ferè maior exstitit Camerarius ad res agendas promptissimus: obijt bonorum omnium cum mœrore in Festo S. Petri. Successit ipsi Ioannes Baptista Alterius fratris filius anno 1613. die 14. Iulij, & eumdem anno 1633. Vicarium Basilicæ comperi, cum ad Episcopatum Camerinensem prouectus fuisset, vnde ad Cardinalatus dignitatem ab Vrbano VIII. Pontifice Sanctissimæ memoriæ, qui præmia bene meritis liberaliter elargiebatur, fuit elatus: & subinde tradens Æmilio fratri, qui bono Reipublicæ Christianæ natus, iam tùm illucescebat, quasi lampas Camerinensis Ecclesiæ, è qua Princeps Gratiarum manibus effictus, & in quo veteris vestigia recti ac, mores meliori cusos metallo, jam tùm licebat admirari, ad Purpuram & ad Tiaram exaltatus, Clemens Pontifex X. tot illustria prouidentiæ suæ

H 4 in

in dies edit, edatque diutiſſimè, iuxta bonorum omnium vota, ſemper ſpecimina.

Sixtus certe Pontifex, quem Patruus meus Franciſcus Suareſius IurisConſultus Auenionenſis in Panegyrico primo, qui lucem adſpexit an. 1587. Romæ, dilaudat potiſſimum, quod munificentiam exerceret erga de Republicâ optimè meritos, paterentque ita liberalitatis ejus perennes fontes, vt bonos præmiorum vberrimorum ſpe ad virtutem atque omnem laudem inuitaret, & inflammaret, Sixtus (inquam) non poterat deligere parem vllum Mario Patricio Romano, qui ex ea gente oriundus erat, quæ tot protulit inſignes pietate, ac præclariſſimos Heroas rebus domi, foriſque geſtis, quique ſcientijs omnibus ornatus, non ſolum Lectionibus aſſiduis incubuit, Moralem Theologiam, quæ hodieque ſtadium eſt, ac Lyceum ſublimiorum Ingeniorum, edocens, quin & Scholaſticam, Poſitiuam, Polemicam, Myſticam, atque Dogmaticam illi admiſcens, & Ius, quà Canonicum, quà Ciuile: Verum & obiuit ſacra munia pro virili; ſeque domui ſuæ bene præpoſitum, negotia Baſilicæ, ac jura tuendo mirabiliter exhibuit, & per totam Quadrageſimam conciones in ea Baſilica, ſtupentibus omnibus, habuit. Hoc verò tanti pretij opus, Pſalterium nempe Romanum, peculiare ſui amoris pignus, Præcipuo quodam iure, atque πρωτιμήτως indicium prælo committi tàm ſedulò procurans, Baſilicæ dereliquit.

En igitur Marij Præfationem, in qua velut in ſpeculo animum eius compoſitum, placidum & benignum, Chriſti Domini, & ejus ſponſæ zelo flagrantem, eruditione ſacra præſtantem conſpicere datur. Eleganter quidam titulos librorum appellauere claues; at iſte prologus aperit Pſalterij methodum, & clauis aurea jure nuncupari poteſt. Felix Marius, qui Diuinas laudes ad S. Petri tumulum decantari pro more antiquo voluit, quas nunc in Cœlo canit torrente voluptatis potatus, ſicut in ejus

diſciplina

disciplina educati filij fratris, (tàm fausta namque nomina memorare sæpius amicùm est) ad excelsiores apices ascenderunt, Ioannes Baptista quidem ad Cardinalatum, sed Æmylius etiam ad Pontificatus summi Thronum, & vnanimorum Patrum consentientibus suffragijs, in eoque nunc sedens Ecclesiam, quà late patet, moderatur sapientissime cum publico applausu. Ita vos, Illustrissimi Domini Canonici,quos vocitabo merito, florem delibatum Romani Cleri, gaudium & Coronam S. Petri, eorum vestigia persequimini Diuino in Cultu, & ad æterna Brauia feruide anhelantes, thesaurum istum caute, folliciteque custodite, pensum Canonicum diligenter exsoluite, attente, distinctèque Psallentes, & modesti, ita vt forma facti gregis Eminentissimum Principem Carolum Barberinum Archipresbyterum vestrum, qui vobis prælucet tot virtutibus emicans, & hac in primis,imitando exhilaretis, & Marium exprimentes, æmulandoque meliora Charismata Sanctissimo Domino Nostro Clementi Decimo Pontifici Maximo, tantique Viri ex fratre nepoti placere possitis.Præstat nunc legere Præfationem ipsius, tum varias Lectiones percurrere.

Præfatio in Psalterium Romanum ad vsum Cleri Basilicæ Vaticanæ MARII ALTERII Theologi & Canonici eiusdem Basilicæ.

QVamuis Romana Ecclesia Vulgatam Sacrorum Librorum Latinam Editionem longo tot sæculorum vsu probatam, & à Sacris Concilijs summis laudibus celebratam in Ecclesiasticis Conuentibus recitare semper consueuerit; Clerum tamen Romanum *Psalmos ex alia quadam antiqua Versione* retinuisse certum, exploratumque est. Quod demonstrat Basilica S. Petri, quæ ad hunc vsque diem vsum huius Psalterij tenet : ostendunt quo-

que manuſcripta exemplaria, quæ in Eccleſia Lateranenſi, Beatæ Mariæ Maioris, atque in alijs Patriarchalibus huius Vrbis Baſilicis,in quibus idem ſemper (inquit) Pſallendi modus reperitur. Qua ratione factum eſt, vt merito Pſalterium Romanum ſit appellatum,quoniam in Eccleſijs Romæ probatum, firmum, ratumque ſemper eſt habitum, & ad illam veterem Latinam Interpretationem pertinere non leui coniectura creditur: quam B. Auguſtinus *lib.*11. *de Doctr. Eccleſ.c.*15. Italam appellauit. Noſtra ætate cum pijſſimæ memoriæ Summus Pontifex Pius Quintus preces Canonicas & Breuiarium Romanum ad primæuam inſtitutionem emendauit, hæc Pſallendi formula ex cæteris Vrbis Eccleſijs ſublata fuit, & quæ in eodem Breuiario præſcribitur, eſt cœpta obſeruari. Sola Vaticana Baſilica huius Pſalterij vſum à Maioribus traditum, tum ob antiquitatis auctoritatem, tum quia ex eo præclara Teſtimonia ad Fidei Catholicæ confirmationem deſumi poſſunt, quæ ſuperuacaneum eſt congerere, *ſummo ſtudio*, & omni conatu; eodem Pio *Pont. Max.* conſentiente, & approbante, integrum ac inuiolatum conſeruauit. Verùm cum huius Pſalterij Codices vix reperirentur, illique vel ex Librariorum incuria, vel ex Impreſſorum imperitia, mendis & erroribus aſperſi circumferrentur, curatum eſt aliorum etiam ingenio & doctrina præſtantium Virorum adhibito iudicio, vt in germana, ſinceraque Lectione perquirenda nihil ex coniecturis in rebus ambiguis vel Expoſitorum enarrationibus ederetur aut mutaretur, *Sed illud ad vetuſtiſſima exemplaria Baſilicæ Principis Apoſtolorum*, aliarumque præcipuarum Vrbis Eccleſiarum,ſumma cura, & diligentia recognitum & emendatum imprimeretur, ac præſenti Editione ad vſum Cleri eiuſdem Baſilicæ Vaticanæ in lucem exiret.

Para

Parallela S. Gregorij, &c. ac variæ Lectiones.

Lucæ Holsteny. Canonici Basilicæ Vaticanæ, & Bibliothecæ Custodis cura, & studio.

*Et dixi semper.*Dixi semper hi. Psal. 94.
Fecerit,faciet semper, *resurgent impij*. resurgunt. *Flor.Casin.* Psal. 1.
Ego autem constitutus sum Rex *ab eo super*. Florent. *Confringes*, Conteres, *Greg.7. mor. cap.7.pag.326.edit.2.Romæ*, vt in reliquis apponitur. Psal. 2.
Tu autem Domine Susceptor meus es & gloria mea exaltas caput meum. *Flor.*gloria mea exaltans. C.M.*Cass.* gloria mea & exaltans. & exaltans. & *Cass.&* Vat.*Cæpi.cepi Greg. in Psalt.v.p.*1719. Psal. 3.
*Domine ne in ira Tua arguas me, neque in furore tuo corripias me, Greg. hom. 16, in Ezech. p.*219. *&* 20.285. omnia C. *Et eripe animam meam.* Domine & libera,C. *Turbatus est præ ira Greg.* 33.*mor. cap.*27.*pag.*1565. Fletus mei exaudiuit Dominus, *coniungit Flor.& Cass. Dominus Orationem meam assumpsit.*Greg. 5.Moral.c.17. p.238.*vehementer* ex Vat. *Marian.de Vulg.edit. p.*77. Psal. 6.
*Deus iustus fortis, & longanimis.*Deus iustus fortis & patiens, *Flor.Cass. Greg.hom.*13. *in Euang.* 344. Psal. 7.
Nisi conuertamini gladium suum vibrauit, Greg. Hom.7.in Ezech.66.
Vt destruas Inimicum & Defensorem. Greg. in Præf. Mor. 27. ac destruas Inimicum & Defensorem, & *lib.* 2. *cap.*13.*q.*555. *Quas Tu fundasti. Greg.Hom.*13. *in Euang.p.*177. Psal. 8.
*Qui iudicas æquitatē,Greg.Hom.*34.*in Euang.p.*548. Psal. 9.

Et qui iniqua gerit benedicitur. *Greg.* 4. *Mor. cap.*25. 190. & *l.*12.*c.*22.602.

Psal. 9. *Polluuntur viæ eius in omni Tempore, Greg.Mor.cap.* 15.*p.* 233. *In occulto ſicut Leo in cubili ſuo. Greg. Mor.*12. 1492.legit,quaſi.

Psal. 10. *Quoniam quæ tu perfeciſti.* Vatican. *quoniam quæ perfeciſti.* Roman.

Psal. 11. *Labia doloſa in Corde, & Corde loquuti ſunt mala. Greg.XX.Mor.cap.*2.*p.*918. *& Hom.*10. *in Ezech. p.* 121.

Tu Deus ſeruabis nos, Domine. F. C.

Psal. 13. *Confundiſtis.* Confudiſtis. F. C. ſpes eius, eſt. Dum auertet Dominus captiuitatem, auerterit Lætetur Iacob, & exultet Iſrael.F. Caſ.

Psal. 15. *Quoniam bonorum meorum non indiges. Greg.*16. *Mor. cap.*1.*p.*733.

Psal. 16. *Ego autem cum iuſtitia apparebo in conſpectu tuo; ſatiabor dum manifeſtabitur gloria tua. Greg.*18. *Mor.cap.* 28. *p.*872.& *lib.*26.*cap.*24.*p.*120.

Psal. 17. *Diligam Te Domine virtus mea. Greg.*32. *Mor. cap.*8.*p.*1484. *In latitudine.* In latitudinem, *Et præcinxiſti me virtutem*, virtute. *Greg. Turonen.Hiſt. Franc. lib.* 2. *c.*28. *Ab auditu auris obediuit mihi.* ob auditu: vel in auditu.*Greg.* vero legit, ob auditum *Homil.*6. *in Ezech. p.*54. *Miſericordiam* cum *Chriſto ſuo Dauid.*

Psal. 18. *Quoniam non audiantur voces eorum,* quorum, Et *In finis* Orbis Terræ, In fines.

Psal. 20. *Præparare* vultum Illorum, præparabis.

Psal. 92. *Dominus regnauit, decorem induit*, *Greg.* 32. *Mor. c.*7.*p.*1471. *Mirabilis in Excelſis Dominus.Greg.*9. *Mor.c.*5. *p.*432. Domum tuam Domine *decet Sanctitudo*, decent ſancta Domine.

Psal. 99. *Intrate portas eius in Confeſſione*, *Greg. Hom.*16. *in Ezec.*218.

Quia

Quia melior est misericordia Tua *super vitas*; Psal. 62.
Super vitam. *Greg*.8. *Mor. c*.16. *p*.394. legit, *vitam*.

Benedicite omnia opera Domini, Dominum Domino. Cant. 3. puer.

Et aquæ, quæ super Cœlos sunt; *Greg. Hom*. 9. *in Ezech.p*.116. *Appropinquanti* sibi, appropianti. Psal. 148.
Laus eius, Laudatio.
Exultabit mansuetos; & exaltauit. *Exaltationes* Dei in gutture: exaltationes.
Et *cythara*. Cithara.

In nocte & non ad insipientiam mihi. Psal. 21.
Greg.20. *Mor.cap*.22.*p*.958.*&c*.
Cera *liquescens*. liquefiens.
Exaruit velut Testa virtus mea. *Greg.Mor.lib*.3. *cap*. 2. *p*. 134. *& Hom*. 22. *in Euangel*. 459. *in Euang*.444. *Deduxisti* me, *deduxerunt*. Erue à framea animam, Deus.

In conspectu eius procident vniuersi. cedunt. *Greg*. Psal. 21.
Hom.XX.in Ezech.286. habet, procedunt, nisi sit mendum in Codicibus.

Qui non accipit in vano animam suam. *Greg*.7. Psal. 23.
Mor. cap.13.*p*.34.*Tollite portas Principes vestras, &c.Greg.Hom*.34. *in Euang.pag*. 547.

Iniqua, Iniqui, *vane*. Vana. Psal. 24.

Domine dilexi decorem domus Tuæ, & locum Taber- Psal. 25.
culi gloriæ suæ. *Greg.Homil*.14.*in Ezech.p*.194.

Quoniam alieni insurrexerunt in me, &c. *Greg*.12. Psal. 53.
Mor.cap.18. *p*.596. al. super me, & *hom*. 12. *in Ezech.p*.172.& *lib. Reg.part*.25. *p*.716.
Oculus *meus*. Tuus.

Et Ego videbo inimicos meos. *Gregorius XXX. Mor*. Psal. 117.
cap.7. *p*.1314. *Constituite diem solemnem, in confrequentationibus, vsque ad Cornu altaris*. *Greg*.9. *Mor*.15.*pag*.451.

Dum

Psal.118. *Dum respicio in omnia mandata tua. Greg.* 18. *Mor. cap.v.pag.*815.*Iunior* Iuuenior.
In mandatis tuis me exercebo.Greg. 25. *Mor. cap.* 11. *p.*1146. *In tuis iustificationibus meditabor. Greg.Hom.* 17.*in Ezech,p.*75.

Psal.118. *Consolatio mea.* Consilia *Hebr. Grac.* & *Hieronym.*

Psal.118. Et *meditabor.* bor.

Psal.118. *Memento Verbi Tui Seruo tuo:in. Domine Cantabiles mihi erant iustificationes tua, Greg.Hom.*13. *in Ezech.*320.

Psal.118. *Defecit in Salutari tuo anima mea. Greg.*5.*Moral. cap.* 15.*p.*389. *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes. Greg.* 7.*Mor.cap.6.p.*324.

Psal.118. *Super mel & fauum ori meo. Greg.* 19. *Mor. cap.*5. *p.*887, & *Homil.*7. *in Ezechiel* 75. & *Homil.*15. *in eundem* 212. *Humiliatus sum vsquequaque Domine.Greg.Epist.*25. *lib.p.* legit, incuruatus sum & humiliatus sum vsquequaque : Sed hæc verba sunt in *Psal.* 37.

Psal.118. *Vide quia mandata tua dilexi Domine &c. Greg. Hom.*15.*in Ezech. pag.*134.

Psal.118. *Fiat manus tua vt saluum me faciat,* & *Greg. Hom.* 2.*in Ezech. pag.*17.

Psal. 26. *Nunc autem exaltauit caput meum super inimicos meos, circuibo, & immolabo in Tabernaculo eius. Greg. Hom .XV.in Ezechiel p.*203.*& Homil.*17.*in Ezechielem,* legit, *Dei.*

Psal. 28. *Domine Deus meus clamaui ad Te, & sanasti me &c. Greg.* 18. *Moral. cap.* 12.*p.*828. legit, Salvasti.

Psal. 30. *Abscondes eos in abdito vultus tui. Gregorius* 4. *Moral.cap.*14.*p.*173, sed addit, eos, & *lib.*5. *cap.*5. *p.*215. *&* 6. *Moral. cap.* 18. 313. & *Homil.*5. *in Ezech. p.*50. Sed legit, ecstasi meæ. *Ego autem dixi in pauore meo,proiectus sum à vultu Oculorum tuorum.*

*tuorum. Greg. Moral.*18.*cap.* 24. 852. & *lib.*23. *cap.*13.1073. & *lib.*27. *cap.*9.1232. Configitur spina. *Greg.*20. *Moral. cap.*12.*p.*33. legit, confringitur: & in *Psal.* 31. 1656. *Greg.lib. Reg. part.*2.*ad* 3.791.

*Tu es mihi refugium à pressura, quæ circumdedit me. Greg.*26.*Mor.cap.*12.*p.*1171. & *Homil.*9.*in Ezech. p.* 117.

*Congregans sicut. Greg.*9. *Mor. cap.*5.*p.*451. legit, quasi. Psal. 32.

Et Angelus Domini affligens eos. Greg. Mor. lib. 3. *cap.*18. *p.*150. *Fiant viæ eorum tenebræ, & Lubricum, Greg.*19. *Mor.cap.*14.904. Psal. 34.

Pusillum adhuc, & non erit peccator. Greg. Mor. cap. 14.*p.*346.*&* 17.*cap.*5.*p.*784. Psal. 36.
Melius est modicum iusto, super, quam. *Greg. Epist. v.lib.*1. A Domino gressus hominis *diriguntur*, & viam eius *Cupit* nimis, dirigitur; Cupiet. *Greg.*25.*Mor.cap.* 11 *p.*1146. cum *perient*, cum perierint.
*Vidi impium superexaltatum, & eleuatum super Cedros libani, Gregorius Mor.*17.*cap.*5.*p.*783.

*Computruerunt, &c. Greg.*9.*Moral.cap.*31.*p.*477. Psal. 37.
Incuruatus sum, & humiliatus. Greg. Epist. 25. *lib.*1, *&* apud *Ioan. Diac.lib.*1.*cap.*49.
*Et proximi mei à longe steterunt. Greg. Mor.*2. *cap.*21.*p.*94.
Et lumen oculorum meorum non est mecum. Greg. 33.*Mor, cap.*27.*p.*1565. *Quoniam Ego ad flagella paratus sum. Greg.*1. *Mor. cap.*7.*p.*328.
Quoniam iniquitatem meam ego pronuntio. Greg. 8. *Mor.cap.*2.*p.*381. legit, pronuntiabo, & *lib.*9. *cap.*37.*p.*405. vbi aliqui libri habent, ante me ... pro, & *Hom. XXX. in Euan.tom* 3.522. & *Reg.*1.*p.*625.

Qui

Qui *retribuebant mihi mala pro bonis*, retrabant mihi: quoniam *subsecutus* sum Iustitiam, *Greg. Hom.6.in Ezech.p.*107.retribuunt, secutus.

Psal. 50. *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco. Greg.*12. *Mor. cap.*12. *p.*585. legis, *Agnosco*, & *lib. Reg. part. part. tertia ad M.* 302.724.

*Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, &c. Greg.XI.Mor.cap.*26.*p.*572.*&* 18.*cap.*27.867.

*Auerte faciem tuam à peccatis meis, &c.Greg.lib. Reg.part.par.*3.*ad M.*30. 729. Legit, oculos tuos.

*Cor contritum & humiliatum Deus non spernit, Greg.9.Mor.cap.*19.361.*& lib.Reg. part. par.*3.

Psal. 38. *Et in meditatione mea exardescit ignis. Greg.*23. *Mor.cap.*5.1057.

*Quanquam in imagine Dei ambulet Homo, tamen vani conturbabitur, Gregorius X. Mor.cap.6.p.*511. legit, conturbatur, & sic *lib.*22. *cap.*10.1025. sed *lib.*23.*cap.*13.1073. legit, conturbabitur.

*Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu fecisti, Greg.M.*23.*cap.*10.1057.legit, fecisti me.

Psal. 39. *Ecce labia mea non prohibebo. Greg.lib. Reg. part. par.*3.*ad M.*26.*p.*717.

Et Cor meum dereliquit me. Greg. Epist.v. lib. prim.

Psal. 40. *Etenim homo pacis meæ in quo sperabam, qui edebat panes meos ampliauit adversus me supplantationem, Greg. Homil.XXXI.in Euangi.* 159.

Psal. 41. *Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum. Greg. Hom.*22.*in Ezech.*323. *Greg.*8. *Mor. cap.*4.366. addit, fontem, sed *lib.X. cap.6.p.*505. *in M. S.* non habetur, & *lib.*18. *Mor. cap. xix. p.*839. nec etiam *lib.*26.*c.*23. *p.*1201. & *lib.* 29. *cap.*2. 1302.*Greg.*30.*Mor.cap.*5.*p.*1362. sed addit, Ciuitatis, & *Hom.*37.*in Ezech.p.*96. sic enim legit

Beda

Beda in Homil. de Sanctis, & *Homil.39.in Ezech.* 272.non habet, fontem, item *hom.25.in Euang.* 974. *In die mandauit Dominus misericordiam suam, & nocte declarauit.Greg.in Postmor.22.* In die mandabit, d.m.s. & in nocte declarabit, sed *lib.23.cap.18.p.1082*, vt in Textu.

Psal. 43. *Quoniam Tibi in illis Complacuit.*

Operuit nos vmbra mortis. Greg.4. Mor. cap.17. p.178.

Quoniam propter te morte afficimur tota die, affligimur.*Greg.8.Mor.cap.3.pag.365.*

Psal. 44. *Accingere gladio tuo circa femur potentissime, Greg. Hom.8.in Ezech.p.95.* legit, gladium tuum, circa femur tuum.

Populi sub te cadent in corde Inimicorum Regis. Greg.7.Mor.cap.2.318.& 34.Mor.cap.10.1581.

Myrrha & Gutta, &c. Greg.95. Mor. cap.13. pag.1636

Psal. 46. *Ascendit Deus in Iubilatione. Greg. Hom. 29.in Euang.567.*

Psal. 47. *Deus in gradibus eius dignoscetur.Gregorius 22.Mor. cap.14.1032.* legit, dignoscitur, & *hom.15.in Ezech.103.* vt hîc.

Psal. 48. *Inclinabo ad similitudinem aurem meam, &c. Greg. Hom.2.in Ezech.146.*

Psal. 49. *Ignis in conspectu eius ardebit, &c.Greg.4. Mor. c.2. pag.161.& lib.1.cap.12.pag.445.*

Aduocabit Cœlum.*Greg.XV. Mor.cap.16.p.707.* legit, aduocauit, & *lib.6.cap.21.p.80. & lib.18. cap.12.l.828.* & *Hom.2.in Ezech.pag.22.* & *Hom. prima in Euang.339.*

Et species agri mecum est.Greg.30.Mor. cap.15. pag.1391.

Sacrificium laudis honorificabit me, Greg. Hom.1. in Ezech.To.3.p.11. legit, in.

Psal. 54. *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, supportassem me utiq;* *Greg. Hom.* 18. *in Ezech.* 254. non habet *me*; nec etiam *Hom.* 35. *in Euang.* 559. vbi pro, *quoniam*, habet, *& quidem*.

Psal. 56. *Filij hominum dentes eorum arma & Sagittæ, & lingua eorum machæra acuta. Sic Greg.* 6. *Mor.* 619. *p.* 295.

Psal. 57. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam Impiorum, &c. Greg.* 18. *c.* 13. *p.* 835. *& lib.* 22. *cap.* 6. 1017.

Psal. 58. Quia ecce *aucupauerunt* animam meam. *Greg.* 7. *Mor. cap.* 8. *p.* 329. legit, occupauerunt, *Commouisti Terram, & conturbasti eam &c. Greg. Hom.* 10 *in Ezech.* 132.

Psal. 65. *Quam terribilis in consilijs super filios hominum, Greg. Hom.* 8. *in Ezech. p.* 90. & *Hom.* 4. *in Evang.* 1350. *Iniquitatem si conspexi in Corde meo non exaudiet Deus, Greg.* 22. *Mor. cap.* 2. *p.* 1005. legit, exaudiat.

Psal. 67. *Turbabuntur à facie eius patris Orphanorum, & Iudicis Viduarum, Greg.* 34. *Mor. c.* 18. *p.* 1603. Turbabuntur à facie eius, patres Orph. & Iudices Viduar. *Et posteriora dorsi eius in specie auri. Greg. Hom.* 15. *in Ezech. p.* 2101. *Gressus tui Deus, ingressus Dei mei Regis. Greg.* 16. *Mor. cap.* 16. *p.* 754. *& lib.* 29. *Moral. c.* 8. *p.* 1316. *Concilium Taurorum inter vaccas Populorum, Greg. lib* 35. *Mor. cap.* 7. *p.* 1615.

Psal. 64. *Riuos eius inebrians multiplicans generationes eius. Greg. Hom.* 10. *in Ezech.* 138. *Greg.* legit, multiplica, & *Psalt. m. f. Et conualles abundabunt frumento. Greg. Hom. xx. in Euang.* 438.

Psal. 68. *Veni in altitudinem maris, & Tempestas demersit me. Greg. cap.* 1. 23. *lib.* 1. *Et sustinui qui simul mecum contristaretur, & non fuit, &c. Greg.* 35. *Mor. cap.* 9. *p.* 1623.

Eripe

Eripe me de luto vt non inhæream.Greg. 18. *Mor. c.*27.*p.*861.& *l.*34. *c.*13.1587. *Et non intrent in tuam Iustitiam.Greg.*25. *Mor.cap.* 8.*p.*1140. legit,vt, etiam *Hom.*XI.*in Ezech.p.*154.

Psal. 69. *Auertantur* Statim.*Greg.Hom.*1. *in Ezech. p.*1481. legit *confundantur.*

Psal. 71. *Suscipiant montes pacem, &c. Greg. Mor. cap.*20. *pag.*428.

Psal. 72. *Quia zelaui in Peccatoribus. Greg.*6. *Mor. cap.*4. *p.*275.& *Hom.*12 *in Ezech.p.*165. legit, zelatus sum.

*In laboribus hominum non sunt,Greg.*5. *Mor. cap.* 15.*p.*133.

*Transierunt in dispositionem Cordis.Greg.*34. *Mor. cap.*18.*p.*1605.

*Posuerunt in Cælum os suum, &c. Greg.*11. *Mor. c.*22. *p.*604. *Deiecisti os dum alleuarentur. Greg. cap.p.*5.*l.*1.

Psal 75. Ibi *confregit cornu eorum. Greg.* 33. *Mor. cap.*29. *p.*1555.

Psal. 76. *Negaui consolari animam meam,memor fui Dei, & delectatus sum,* sic *Greg.*7. *Mor. cap.*3. *p.*318. & *lib.*18.*c.*24.852.& *lib.*22,*cap.*14.1032.

Etenim Sagittæ tuæ pertransierunt. Greg. 29.

Psal. 77. *Filij Effrem intendentes arcum, & mittentes Sagittas suas. Greg. Hom.*21 *in Ezech.*309.non habet, suas.

*Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos. Greg.*15.*Mor.cap.*12.*p.*699.

Et occidit *plurimos* eorum pingues. *Greg.*11. *Mor.cap.*13.*p.*556.& *lib.Reg.par.*3.*ad n.p.*639.

*Et multiplicauit vt auerteret iram suam. Greg.*4. *Mor.cap.*10.65.

Et memoratus est quia caro sunt. Greg. 9. *Mor. cap.*28.*pag.*464. & *l.*14. *cap.*29. *pag.*981.473.

Et habitauit in Tabernaculis. habitare fecit.

Patres eorum conuersi sunt in arcum peruersum. Greg.27.Mor. cap.29.p.1261. Et tradidit in captiuitate virtutes eorum. Greg.8.Mor.c.30.p.416.

Psal. 79. *Qui Sedes super Cherubin appare coram Effrē, Beniamin, Manasse. Greg. Homil.34.in Euang.551.*

Psal. 89. *Mane sicut herba transeat, mane floreat, & pertranseat, vespere decidat, induresċat, & arescat. Greg.29. Mor. cap.14. pag.1330. Aut præ timore iram tuam dinumerare? Greg.10. Mor. cap.7. pag.170.*

In Cantico Mariæ Prophetissæ in Exodo. *Dextera manus tua Domine confregit inimicos.* Tuæ. *Greg.lib.Reg.post part.3. ad Mor.27.p.720.*

Psal. 80. *Probaui Te ad aquas Contradictionis. Greg. 26. Mor.c.10.p.1170.*

Et ibunt in voluntatibus suis, Greg.26. Mor. cap. 10.p.1177.

Psal 81. *Deus stetit in Synagoga Deorum, in medio autem Deos discernit. Greg. Hom.8.in Ezech.p.83.*

Psal. 8. *Deus meus pone illos vt rotam. Greg.Epist.5.lib.1.*

Psal. 83. *Concupiuit & defecit anima mea in atria Domini. Greg.4.Mor.c.30.p.205.*

Beati qui habitant in domo tua Domine. Greg. Hom.9.in Ezech.116.

Disposuit in Conuallem Lacrymarum. Greg.30. Mor.c.15.1390. legit, Conualle, & *Ioann.Diac. lib.4.c.62.* & sic *Hom.19.in Ezech,270.* & *Cassiodorus. Ambulabunt de virtute in virtutem. Greg. Hom.12.in Ezech.203.*

Psal. 85. *Et eripuisti animam meam ex Inferno Inferiori. Greg.12. Mor.c.6.p.580.*

Psal. 87. *Posuerunt me in abominationem ibi. Greg.22. Mor. cap.12.1028.*

In me pertransierunt Iræ tuæ, & Terrores tui conturbauerunt me. Greg.7 Mor.3.p.319.

Misericordias Tuas Domine in æternum cantabo.

Greg.

Greg.4.Mor.c.31.p.208. Aut quis similis erit Deo inter Filios Dei.Greg.4.Mor.c.27.872.

*Quis est homo qui vinet. Greg.20. Mor. cap.25. 963.*legit,*viuit.*

Psal. *93. Qui fingis dolorem in pracepto. Greg.18. Mor. cap. 13.p.830.*

Psal. *95. Dicite in nationibus Dominus Regnauit à ligno.quia, Greg.Hom.6.in Ezech.* 138.& *lib.4.in lib.1. Reg. cap.10.*

Exultabunt omnia ligna Syluarum ante faciem Domini.Greg.Hom.56.in Euang.p.570.

Psal. *96. Et confitemini nomini Sanctitatis eius.Greg.Hom.5. in Ezech.p.50.*

Psal.142. *Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia, &c. Greg.18.Mor. c.26.858.*

Et in factis manuum Tuarum *meditabor.* meditabar. *Greg.Mor.*M.

Cantic. Abacuch. *Domine audiui auditum Tuum, &c. Greg.27.Mor.c.10.p.1235.*

Deus à Libano veniet, &c.Greg.lib.33.c.1.15.12. & *Hom.*8.*in Epist.p.92.*

Pedes eius steterunt. Greg.35. Mor.cap.9.p.1622.

Pra laboribus vidi Tabernacula, &c. Greg.18. Mor.c.27.p.866.

Dedit abyssus vocem suam. Greg. Mor.13.p.449. & 17.*c.*15.*p.*800.& *lib.29.cap.*8.1316.

*In lumine iacula tua ibunt, &c. Greg. 30. Mor. c.*2.1352.& *Hom.v.in Ezech..cap.51.*

Existi in salutem Populi tui. Greg. 22. Mor..c.11. 1028.& *Hom.in Ezech.p.*194.Adaperient, *lora* sua.*Greg.Hom.*10.*in Ezech.*138.legit *Ora.*

Misisti in mare equos Tuos. Greg.31.Mor.cap.10. pag.1431.

Et introiuit Tremor in ossa mea, &c. Greg. 22. Mor.c.10.p.1015.

Detrahentem aduersus proximum suum occultè, hunc perse-

persequebar. Greg.14.Mor.cap.24.p.671.
In matutinis interficiebam omnes peccatores Terræ.Greg.16.Mor.cap.29.p.770.

Psal.101. *Quia oblitus sum comedere panem meum, Greg. Hom.22.in Ezech.333. Et factus sum sicut passer vnicus in ædificio. Greg. Hom.16.in Ezech.129.* & *Hom.38.in Euang.590.*
Quia cinerem sicut panem manducabam. Greg. Hom.19.in Ezech.269.
Et potum meum cum fletu miscebam. Greg.25. Mor.cap.7.p.1156.
Vt audiret gemitus vinculatorum. Greg.Hom.12. in Ezech.p.162. legit, solueret. *Mutabis eos, & mutabuntur.Greg.19.Mor.cap.v.p.785.*legit, ea.
Filij Seruorum tuorum inhabitabunt ibi. Greg.4. Mor.c.30.p.204. & *lib.5.c.10.p.380.* sed hoc vltimo loco legit, habitabunt: & *lib.26. cap.14.* 1176.inhabitabunt.

Psal.102. *Quia ipse scit figmentum nostrum. Greg. Mor.13. cap.9.p.624. Memento Domine quod puluis sumus. Greg.23. Mor. cap.19.p. 1083. & lib.24. Mor. cap.12.1117.*
Et sicut flos agri, ita efflorebit.Greg.Mor.XI.c.26. 570.legit, florebit. *Et memoria retinentibus mandata eius vt faciant ea. Greg. XV. Mor.c.7. p.644.*

Psal.103. *Qui tegit in aquis. Greg. Hom.17.in Ezech.p.235.* legit,*tegis.*Abyssus sicut pallium.*Greg.27.Mor. cap.2.p.1215. Transibunt omnes bestiæ Syluarum. Greg.27.Mor.cap.17.1345.*
Et in cubilibus suis se collocabunt. Greg.27. Mor. c.17. 1245.legit, collocauerunt. *Auferes Spiritũ,&c.Greg.Hom.20.in Ezech.*286.habet,Aufer.
Suauis sis ei laudatio mea. Aug. Tom.7.165.cap. 1.legit,disputatio.

Cant. Moys.Deut.32.*Expectetur sicut pluuia eloquium meũ Greg.27.*

Greg.27.Mor.c.14.1257.& *lib.29. c.15.p.1333.*
*Ambr.*pronũciatio mea.*Lxx.*Τὸ ἀπόφθεγμα μου.
Statuit terminos Gentium. Greg. Hom. 34. in Euang.549.
*Et super pullos suos considet.Ambr.*circumblanditur.
Suxerunt mel de petra. Greg.Hom. 26.in Euang. 484.
Adduxit eos in fortitudinem Terrę.*Amb.*virtute.
Bibit vinum , & manducauit Iacob. &c. Quia exarsit Ignis ab ira mea.Greg.18.Mor.cap.13.p. 831.& *l.21.c.9.p.*990.legit.*Eius*.
*Ex vinea enim Sodomorum Vitis eorum. Greg.25. Mor.cap.p.*114.
*Nonne hæc omnia congregata sunt. Greg.12.Mor. c.12.p.*58.omittit, *omnia,* & *lib.25.cap.9.*1140.
Et gladius meus manducabit Carnes. Greg.18. Mor.cap.10.p.827.
Quia tollam in Cælum manum meam. Greg.Hom. 10.in Ezech.p.141.& *lib. Reg.p.par.3. ad Mor. 26.p.717.Greg.32.Mor.cap.6.p.1479.*

Psal.109. De *Torrente in via bibet,Greg.Hom.25.in Euang.* 478.

Psal.113 *Omnes timentes se Dominus pusillos cum maioribus. Greg.4.M.c.31.p.207.*& *Hom.15.in Ezech.p.209.*

Psal.115. *Ego dixi in excessu mentis meæ, &c. Greg.22 Mor. cap.16.p.1025.*

Psal.119. *Heu me quia incolatus meus prolongatus,&c. Greg. 1.Mor.4.366.*& *lib.8.23.cap.13.pag.* 1073.

Psal.125. *Venientes autem venient. Greg.7. Mor.cap.13.pag. 321.*& *10.cap.12.p.510.*
Nisi Dominus ædificauerit domum &c. Greg.11. Mor.cap. 5.p.520.

Psal.126 *Nisi Dominus custodierit Ciuitatem.Greg.8.Mor. cap.19. p.394.* & *Hom. 18. in Euang.425.* & *hom.27. ibid.454.*

Cum

*Cum dederit dilectis suis somnum. Greg.*10.*Mor. cap.*12.*pag.*520.

Psal.128. *Quod priusquàm euellatur arescit. Greg.*8. *Mor. c.*24.405.legit,exaruit.

Psal.138. *Mirabilis facta est Scientia tua ex me. Greg.*10. *cap.*7.*pag.*507.

*Si Sumpsero pennas meas ante Lucem. Greg.*33. *Mor.cap.*10.1531.

*Nimis honorificati sunt Amici, &c.Greg.*10.*Mor. c.*17.*p.*533.legit,honorati sunt,*& Miss. Rom. in Introit.*& sic *Hom.*18.*in Ezechiel.*152.vbi etiam legit,valde.

*Nonne qui Te oderunt.Greg.Hom.*4.*in Ezech.pag.* 107.& *lib.Reg.post par.*3.*ad* 23.*pag.*710.

*Vir linguosus non dirigetur Super Terram.Greg.*7. *Moral.cap.*17.*p.*355. & 10.*Mor.cap.*2.496. & *lib.Reg.post.part.*3.*ad m.*15.691.

Psal.141. *In deficiendo in me Spiritum meum.Greg.*7.*Mor.*3. *pag.*318.

*Educ de carcere Animam meam.Greg.*8.*Mor.cap.* 383.& *Epist.*31.*lib.*8.

Psal.143. *Protector meus & in ipso speraui. Greg.*26. *Mor. cap.*28.1210.

Psal. 90. *Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.Greg.* 32.*Mor.cap.*6.

NOTÆ.

F. & C.significant Codices Florentinum, & Casinensem,seu Cassinensem; quandoque Flor. Casin. Vat. verò Vaticanum C. M. Codicem manuscriptum cum quibus Codicibus vir accuratissimus contulerat editum.

Gloria sit Patri, Genito quoque, Pneumati & almo,
Vtque in principio,nunc semper,in omnia Sæcla.